

نقش سازمان بازرسی کل کشور در تحقق و پیشبرد حاکمیت قانون

کیوان صداقتی

فهرست مطالب

.....	مقدمه	۴
.....	۱. مبانی حاکمیت قانون	۵
.....	۲. نقش سازمان بازرسی کل کشور در تحقق و پیشبرد عناصر شکلی حاکمیت قانون	۶
.....	۳. نظارت سازمان بازرسی کل کشور نسبت به اجرایی شدن قوانین	۱۵
.....	۴. نقش سازمان بازرسی کل کشور در تحقق و پیشبرد عنصر ماهوی حاکمیت قانون	۱۷
.....	۵. نقش سازمان بازرسی کل کشور در حمایت از هنجارهای حقوق بشری	۱۹
.....	کتابنامه	۲۹

مطالب مندرج در این گزارش پژوهشی نشانگر دیدگاه نویسندگان آن بوده و لزوماً نمایانگر دیدگاه سازمان بازرسی کل کشور نمی باشد. کلیه حقوق مربوط به سند حاضر متعلق به سازمان بازرسی کل کشور بوده و هر گونه انتشار مطالب آن بدون کسب اجازه از این سازمان، غیر مجاز می باشد.

نقش سازمان بازرسی کل کشور در تحقق و پیشبرد حاکمیت قانون^۱

کیوان صداقتی^۲

مقدمه

یکی از مشخصه‌های اصلی حکومت‌های مردم‌سالار و یکی از مهم‌ترین اهداف حکومت‌هایی که داعیه مردمی بودن دارند، تحقق حاکمیت قانون است. حاکمیت قانون مستلزم وجود شرایط و عناصر شکلی و ماهوی خاصی است که دستیابی به آن‌ها بدون نظارت نهادهایی که کار ویژه آن‌ها نظارت و بازرسی است - اگر نگوییم غیر ممکن - قطعاً دشوار خواهد بود. قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران که التزام به حاکمیت ملت و قانون را در کنار حاکمیت شرع به رسمیت شناخته، سازمان بازرسی کل کشور را به عنوان نهاد ناظر بر حسن جریان امور و اجرای صحیح قوانین در دستگاه‌های اداری تأسیس نموده است. کار ویژه این سازمان، بازرسی و نظارت بر رعایت قانون در دستگاه‌های اجرایی کشور است و از آن جا که این نهاد مطابق اصل یکصد و هفتاد و چهارم قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران وابسته به قوه قضاییه است می‌تواند در تحقق اولین عنصر نظریه حاکمیت قانون که عبارت است از «تحدید قدرت»، نقش اساسی ایفاء کند. بعلاوه این سازمان با به کارگیری ساز و کارهای خاص نظارتی خود می‌تواند در تحقق عنصر دوم نظریه حاکمیت قانون یعنی «رعایت سلسله مراتب هنجاری» هم تأثیرگذار باشد و نهایتاً صلاحیتی که سازمان بازرسی در طرح شکایت و پیگیری قضایی موارد تخلف از قانون دارد بیانگر نقش سازمان مذکور در تحقق عنصر سوم نظریه ی حاکمیت قانون یعنی «نظارت قضایی» است. از سوی دیگر، سازمان بازرسی در تحقق عنصر غایی حقوق بشری، از طریق نظارت بر اجرای قوانینی که مشتمل بر بیان حقوق و آزادی‌های عمومی است ایفای نقش نموده و با استفاده از بازرسی‌های مستمر، فوق العاده و موردی، اعلام موارد تخلف به مقامات ذی صلاح و یا ارسال گزارش بازرسی به مراجع صالح قضایی، می‌تواند موارد نقض حقوق بشر را پیگیری نماید.

۱ این گزارش برگرفته از پایان نامه کارشناسی ارشد دانشگاه علامه طباطبایی با همین عنوان است که توسط سازمان بازرسی مورد حمایت قرار گرفته است.

۲ کارشناسی ارشد حقوق عمومی دانشگاه علامه طباطبایی

مبانی حاکمیت قانون

در این قسمت مبانی حاکمیت قانون را در قالب سه مفهوم بنیادین آزادی، برابری و حقوق بشر مورد شرح و بسط قرار می‌دهیم:

۱-۱. آزادی

هر رژیم سیاسی برای اعمال حاکمیت و برقراری نظم و امنیت، نیازمند بهره‌گیری از اقتدار و قدرت خویش در میان شهروندان جامعه است. پر واضح است به کارگیری چنین اقتداری احتمال سوء استفاده از قدرت و در نتیجه تحدید حقوق و آزادی‌های شهروندان يك جامعه را افزایش خواهد داد. به عبارت دیگر در برداشت اولیه از دو مفهوم «نظم» و «آزادی»، تعارض این دو مفهوم، در ذهن آدمی متبادر می‌شود. چرا که اساساً لازمه برقراری نظم در يك جامعه، با از دست دادن بخشی از آزادی‌های شهروندان توأمان خواهد بود. اما در دولت قانونمند، با تمسك به ایده حاکمیت قانون، پیوندی ناگسستنی میان نظم و آزادی برقرار می‌گردد.

۱-۲. حقوق بشر

حقوق بشر یکی از مبانی حاکمیت قانون قلمداد می‌گردد. چرا که از مؤلفه‌های اصلی ایده حاکمیت قانون، برخورداری آدمی از حقوقی با ماهیت اخلاقی است. از این رو حقوق بشر، به حقوقی گفته می‌شود که هر فرد صرفاً به خاطر انسان بودن خود از آن برخوردار می‌گردد. در خصوص رابطه میان مفاهیم دموکراسی و حقوق بشر نیز گفته شده است که دموکراسی، یعنی احترام و تضمین رعایت حقوق بشر، و در مقابل حقوق بشر نیز به مجموع حق‌هایی خطاب می‌شود که در بستر يك جامعه دموکراتیک نضج می‌گیرد.^۱

در واقع میزان دموکراتیک بودن هر نظام سیاسی، رابطه مستقیمی با رعایت حقوق بشر و آزادی‌های بنیادین در آن حکومت دارد. چه، دموکراسی در معنای واقعی خود، به انتخاب آزادانه حاکمان محدود نمی‌شود، بلکه سلاز و کاری است که حق عزل آزادانه آنان را نیز فراهم می‌نماید.^۲ وظیفه دولت قانونمند نیز، شناسایی و تضمین هنجارهای حقوق بشری از طریق سلاز و کارهای ایده حاکمیت قانون است.

۱-۳. برابری

از دیگر مبانی حاکمیت قانون، برابری است. مدینه فاضله آدمی و یکی از اهداف عالی تمام ادیان الهی، «برابری» بوده است. تمامی گروه‌های سیاسی، از سوسیالیسم گرفته تا لیبرالیسم، برابری را دست کم یکی از شعارهای خود قرار داده‌اند. از این رو است که منتسکیو، عشق به دموکراسی را عشق به برابری خوانده است. زیرا برابری در کنار آزادی، از

1 for instance see: Donnelly, J, "Human Rights, Democracy, and Development", Human Rights Quarterly, Volume 21, Number 3, August, 1999, P.612.

2 Petrova, Dimitrina, "Strengthening the Rule of Law in Building Democratic Societies", www.imadara.org/Genera/2002.

۲ ریموند پوپر، کارل، جامعه‌ی باز و دشمنان آن، ترجمه‌ی عزت‌الله فولادوند، نشر خوارزمی، ۱۳۸۴، ص ۴۷۱.

اصول بنیادین دموکراسی قلمداد می‌گردد.^۱

نقش سازمان بازرسی کل کشور در تحقق و پیشبرد عناصر شکلی حاکمیت قانون

۲

۲-۱. نقش سازمان بازرسی کل کشور در تحدید قدرت

عدم کنترل و نظارت متناسب بر قدرت، منتهی به افسار گسیختگی و «فساد» و آسیب می‌گردد. به منظور پیشگیری از این موضوع، الزاماً باید قدرت تحت نظارت و کنترل قرار گیرد. لذا برای آنکه از قدرت سوء استفاده نشود، می‌بایست دستگاه‌های حکومتی (اداری و اجرایی) به گونه‌ای تحت نظارت قرار گیرند که قدرت، قدرت را متوقف و کنترل کند.^۲ البته برای حصول این منظور لازم است قوا از یکدیگر منفک گردند و در یک جا متمرکز نگردند تا ارکان و نهادهای حکومت بتوانند همدیگر را محدود، کنترل و نظارت نموده و امور حکومت نیز به خوبی انجام شود. بدین ترتیب ملاحظه می‌گردد که نظارت، کنترل و بازرسی عملاً در دل تفکیک و تعادل قوا به عنوان عنصری تضمینی و مؤثر، جای دارند.

۲-۲. نقش سازمان بازرسی در تحدید قدرت قوه مجریه

سازمان بازرسی کل کشور بر اساس وظایف محوله قانونی خود، نقشی بسزا در محدودیت قدرت قوه مجریه ایفاء می‌کند. که ذیلاً به بررسی این نقش می‌پردازیم:

۲-۲-۱. پیشگیری از تجاوز دستگاه‌های اداری از حدود صلاحیت‌های قانونی

تئوری حاکمیت قانون در ابتدایی‌ترین مفهوم خود، به معنای مطابقت عملکرد همگان با قانون است. اعمال این قاعده بر دستگاه‌های اداری و اجرایی کشور بدین معنی است که آنها نیابستی «خارج از حدود صلاحیت»^۳ عمل نمایند. سازمان بازرسی کل کشور، به عنوان نهادی ناظر بر عملکرد دستگاه‌های اداری، توانایی محدودسازی قدرت اجرایی کشور از طریق جلوگیری از تجاوز دستگاه‌های اداری از حدود صلاحیت‌ها و وظایف قانونی‌شان را داراست. در طول تاریخ عملکرد سازمان بازرسی، موارد متعددی مشاهده شده است که این سازمان، با قرار دادن سدی مستحکم در برابر سوء استفاده از اختیارات قانونی، گاهی مؤثر در جهت ایجاد تعادل و توازن قدرت میان قوا، و نیز تحقق شعار: «حکومت به وسیله قانون نه افراد» برداشته است.

به عنوان نمونه، سازمان بازرسی کل کشور در راستای اجرای اصل یکصد و هفتاد و چهارم قانون اساسی و با برخورداری از «کمیسیون تطبیق مصوبات دستگاه‌های اداری با قانون»، در مواردی که با خارج شدن دستگاه‌های اداری و اجرایی کشور از حدود صلاحیت‌ها و

۱ به نقل قول از: کاتوزیان، ناصر، مبانی حقوق عمومی، چاپ اول، نشر دادگستر، ۱۳۷۷، ش ۱۱۹

۲ شارل دو منتسکیو: قدرت، قدرت را متوقف می‌کند.

وظایف قانونی شان مواجه می‌گردد. مطابق ماده دو قانون تشکیل سازمان، اقدام به ارسال گزارش - جهت رسیدگی و صدور رأی - به دیوان عدالت اداری می‌نماید. از جمله:

- رأی شماره ۴۵۹ هیأت عمومی دیوان عدالت اداری مورخ ۱۳۸۲/۱۲/۳ در خصوص ابطال تصویب‌نامه شماره ۳۳۷۰۸/ت/۴۵۳۷-ه- مورخ ۱۳۸۰/۵/۲۰ هیأت وزیران
- رأی شماره ۲۵۷/۷۸/ه هیأت عمومی دیوان عدالت اداری مورخ ۱۳۷۹/۹/۲۰ در خصوص ابطال مقررات سازمان تعزیرات حکومتی مصوب ۱۳۷۳/۸/۱ هیأت وزیران
- رأی شماره ۲۷۳ هیأت عمومی دیوان عدالت اداری با موضوع ابطال نامه شماره ۴۷۹۰/م/۲۰ مورخ ۱۳۸۶/۱۲/۵ وزیر جهاد کشاورزی در مورد واگذاری اراضی خلج ید شده

۲-۲-۲. تکلیف کلیه مسئولان وزارتخانه‌ها، مؤسسات و سازمان‌ها به همکاری با

سازمان بازرسی

مطابق قانون تشکیل سازمان بازرسی کل کشور، کلیه مسئولان ذی‌ربط در وزارتخانه‌ها، ادارات، سازمان‌ها، مؤسسات و واحدهای مشمول این قانون مکلفند اسناد، اطلاعات و مدارک مورد لزوم در تحقیقات را بدون هر گونه فوت وقت در اختیار بازرسی یا بازرسان اعزامی قرار دهند و همکاری لازم را مبذول دارند. تخلف از این تکلیف قانونی موجب حبس از سه ماه و یک روز تا شش ماه یا انفصال موقت از خدمات دولتی عمومی از سه ماه تا یک سال خواهد بود.

۲-۲-۳. ارایه گزارش‌های نظارتی هشداردهنده به مقامات مسئول

سازمان بازرسی کل کشور به منظور ارتقاء سلامت نظام اداری و مقابله با فساد، می‌تواند به ارایه گزارش‌های نظارتی هشداردهنده به هنگام به مقامات مسئول جهت پیشگیری از وقوع جرم، تخلف و سوء جریانات احتمالی بپردازد. بر این اساس، اعلام موارد تخلف و نارسایی‌ها و سوء جریانات اداری و مالی در خصوص وزارتخانه‌ها و نهادهای انقلاب اسلامی و بنیادها به رییس جمهور، و در خصوص مؤسسات و شرکت‌های دولتی و وابسته به دولت به وزیر ذی‌ربط و در مورد شهرداری‌ها و مؤسسات وابسته به وزیر کشور و در خصوص مؤسسات غیر دولتی کمک‌گیر از دولت به وزیر ذی‌ربط اعلام خواهد شد.

۲-۲-۴. تکلیف قانونی مؤسسات و شرکت‌های مشمول بازرسی در اطلاع‌رسانی به

سازمان بازرسی

برابر قانون تشکیل سازمان بازرسی، چنانچه بازرسان قانونی مؤسسات و شرکت‌های مشمول بازرسی، مسئولین سازمان حسابرسی دولتی، حفاظت و اطلاعات و حراست و نظارت و بازرسی وزارتخانه‌ها و دستگاه‌های مشمول بازرسی، به سوء جریانی در رسیدگی به عملکرد مالی و اداری دستگاه‌های اجرایی و شرکت‌های دولتی و وابسته به دولت برسند که مربوط به وظایف سازمان بازرسی است، باید مراتب را به اطلاع سازمان بازرسی کل کشور برسانند.

۲-۵. **ارایه تذکرات لازم از سوی سازمان بازرسی بر ضرورت تدوین مقررات دولتی** چنانچه سوء جریان یا نقایص موجود در دستگاه بازرسی شونده، ناشی از فقدان ضوابط و مقررات مناسب باشد و یا ایجاد وضعیت مطلوب در آن دستگاه مستلزم تدوین مقرراتی است، سازمان بازرسی کل کشور می‌تواند با تشریح موضوع و تعیین محورهای اساسی و کلی، حسب مورد، تذکرات لازم مبنی بر ضرورت تدوین آیین‌نامه، بخش‌نامه، دستورالعمل و یا اصلاح مقررات را به دستگاه ذی‌ربط دهد.^۱

۲-۳. نقش سازمان بازرسی کل کشور در تحدید قدرت قوه مقننه

۲،۳،۱. دفتر حقوقی و امور مجلس سازمان بازرسی کل کشور

نظر به اینکه اعمال ساز و کارهای مناسب به منظور «پیشگیری» از بروز جرایم، تخلفات، و سوء جریان‌های اداری و مالی، مقدم بر «نظارت» بر دستگاه‌های اداری کشور است، لذا شایسته است قوانین و مقررات موضوعه کشور به گونه‌ای تدوین گردد که از ابتدا امکان بروز چنین تخلفاتی به حداقل رسد. بررسی‌های صورت گرفته نشان می‌دهد که پاره‌ای از قوانین مصوب مجلس، خود به افزایش سوء جریان‌های اداری و مالی دامن‌زده و یا به علت عدم درک صحیح مقنن از مقتضیات دستگاه‌های اداری و اجرایی کشور و نیازها و مطالبات شهروندان، از قانون‌گذاری شایسته فاصله گرفته است. از این رو حضور ریاست، معاونین، مدیران و کارشناسان برجسته سازمان بازرسی کل کشور در کمیسیون‌های تخصصی مجلس شورای اسلامی می‌تواند در اظهار نظر پیرامون طرح‌ها و لوایح ارجاعی کمک شایانی کند. چرا که سازمان با نظارت‌های خود، نیازهای جامعه را درک نموده و چنین نیازها و مطالباتی را با دستگاه‌های اداری و اجرایی کشور تطبیق داده است. فلذا می‌تواند در انتقال داده‌ها و حاصل تجربیات خود به نمایندگان مجلس شورای اسلامی مؤثر واقع شود. از این رو در ساختار تشکیلاتی سازمان بازرسی کل کشور، معاونت حقوقی و امور مجلس سازمان بازرسی کل کشور پیش‌بینی شده است.

۲-۳-۲. قرارداد همکاری مجلس و سازمان بازرسی در راستای قانون تدوین و تنقیح قوانین و مقررات کشور

نیازی به توضیح نیست که تنقیح قوانین و مقررات، از انباشته شدن قوانین غیر ضرور، سوء استفاده از تعارضات موجود در قوانین، دوباره‌کاری‌ها و سردرگمی شهروندان می‌کاهد. همچنین با به روز کردن قوانین، نقایص و خلاءهای قانونی مورد نیاز جهت قانون‌گذاری جدید روشن می‌گردد. به همین منظور سازمان بازرسی کل کشور و مجلس شورای اسلامی در راستای اجرای «قانون تدوین و تنقیح قوانین و مقررات کشور» قرارداد همکاری امضاء نمودند.^۲ در این قرارداد که میان ریاست فعلی سازمان بازرسی کل کشور و معاون

۱ ارایه ده هزار پیشنهاد اصلاحی به دستگاه‌های اداری و انجام کارشناسی ۳۴ مصوبه دولت، از جمله اقدامات سازمان بازرسی در سال ۸۹ می‌باشد. به نقل از: <http://www.gio.ir/?view=20&nu=1720>

۲ بند ۵ ماده ۵ آیین‌نامه اجرایی قانون تشکیل سازمان بازرسی کل کشور
 ۳ قانون تدوین و تنقیح قوانین و مقررات کشور مشتمل بر ۱۲ ماده و هفت تبصره در جلسه علنی ۱۳۸۹/۲/۲۵ به تصویب مجلس شورای اسلامی و در تاریخ ۱۳۸۹/۴/۲۲ به تأیید شورای نگهبان رسید. به نقل از روزنامه رسمی کشور، شماره ی ۱۹۴۰، پنجشنبه ۱۳۸۹/۴/۲۴.

امور قوانین مجلس شورای اسلامی در ۸ بند و ۲ تبصره تنظیم شده است، مقرر گردید سازمان بازرسی کل کشور با تعیین گروه‌های کارشناسی، موضوعات و مواد قانونی را بررسی و پیشنهادهای خود را طی گزارش‌های مستدل و مستند به معاونت امور قوانین مجلس شورای اسلامی ارایه کند.

در ادامه به نمونه‌هایی از اقدامات سازمان بازرسی کل کشور در خصوص ارایه پیشنهادات لازم در جهت اصلاح، تدوین و تنقیح قوانین و مقررات کشور در دو سال اخیر می‌پردازیم:

- آمادگی سازمان بازرسی کل کشور برای اصلاح نظام پولی و بانکی در راستای مبارزه با فعالیت‌های قاچاق، اقتصاد پنهان و زیر زمینی و به طور کلی فساد اقتصادی.
- تشکیل ۶۰ کارگروه با سرفصل‌های قانونی مجزا و ایجاد سامانه ملی تنقیح قوانین به منظور همکاری با مجلس شورای اسلامی در تنقیح قوانین و مقررات کشور^۱.
- پیشنهاد سازمان بازرسی مبنی بر اصلاح قانون ممنوعیت تصدی بیش از يك شغل

در پایان این بحث لازم است از همکاری سازمان بازرسی در انجام تحقیق و تفحص از دستگاه‌های اداری کشور و بررسی شکایات و اعلامات نمایندگان مجلس در ارتباط با سوء جریان‌های اداری و مالی دستگاه‌های اداری، به عنوان مواردی دیگر از ارتباط سازمان با قوه مقننه اشاره کرد.

۲-۴. نقش سازمان بازرسی در تحدید قدرت قوه قضاییه

یکی از مهم‌ترین کارکردهای اصل تفکیک قوا در رژیم‌های سیاسی، در خصوص عملکرد قوه قضاییه مطرح می‌شود، زیرا انجام وظایف قضات به نحو احسن، مستلزم عدم مداخله سایر نهادهای حکومتی، به ویژه قوه مجریه است. قانون‌گذار اساسی ایران نیز خواستار استقلال رفتار قاضی بوده و در اصل یکصد و پنجاه و ششم بیان می‌دارد: «قوه قضاییه قوه‌ای است مستقل که پشتیبان حقوق فردی و اجتماعی و مسئول تحقق بخشیدن به عدالت است».

۲-۴-۱. نظارت سازمان بازرسی کل کشور بر امور اداری و مالی دادگستری

اگر چه طبق تبصره ماده ۲ قانون تشکیل سازمان بازرسی کل کشور، رسیدگی به تخلفات مقامات و کارکنان قوه قضاییه از صلاحیت سازمان بازرسی خارج گردیده است اما با این وجود، سازمان صلاحیت بازرسی از امور «اداری و مالی» دادگستری، سازمان‌ها و دستگاه‌های تابعه قوه قضاییه را داراست. به عنوان نمونه سازمان بازرسی کل کشور برای طرح جامع نظام آماري قوه قضاییه ۱۴۱۴ صفحه گزارش تهیه نمود و ۲۲ هزار نفر ساعت بر روی آن کار گردید^۲.

۲-۴-۲. نقش بازرسی قضایی سازمان در تشخیص خلاف بین شرع بودن آرای قطعی صادره

در صورتی که بازرسی قضایی سازمان بازرسی در ضمن بازرسی، آرای قطعی صادره از

1 <http://www.gio.ir/?view=20&nu=1720>

2 <http://www.gio.ir/?view=20&nu=1439>

مراجع قضایی را خلاف باین شرع تشخیص دهد، گزارش مستدل و مستند خود را از طریق سازمان برای رییس قوه ی قضاییه ارسال نموده و درخواست اقدام قانونی به عمل می آورد.

۴-۲. ارتباط سازمان بازرسی کل کشور با دادگاه‌های دادگستری

سازمان بازرسی به عنوان یکی از نهادهای تابع قوه قضاییه، با دادگاه‌های دادگستری کشور - به عنوان مرجع رسمی رسیدگی به تظلمات و شکایات - به طرق ذیل ارتباط دارد:

ارسال گزارش جرم ارتكابی به مراجع صالح

طبق قانون تشکیل سازمان بازرسی کل کشور و آیین نامه اجرایی آن، چنانچه گزارش بازرسان سازمان، در برگیرنده اعلام وقوع جرمی باشد، و جرم مورد نظر دارای حیثیت عمومی باشد، رئیس سازمان بازرسی یا مقامات مأذون از طرف وی، می بایست يك نسخه از گزارش را با دلایل ومدارك مربوط برای تعقیب و مجازات مرتكب جرم، به مرجع قضایی صالح ارسال کنند و موضوع را تا دستیابی به نتیجه نهایی پیگیری نمایند. در ادامه به نمونه‌هایی از نظارت قضایی سازمان بازرسی کل کشور بر دستگاه‌های اداری که در نهایت منجر به ارسال گزارش جرایم به دادگاه‌های دادگستری گردیده است، اشاره می شود:

نظارت سازمان بازرسی بر پرونده اختلاس از بیمه ایران

عملکرد نظارتی سازمان بازرسی کل کشور در خصوص پرونده معروف به بیمه «اختلاس از بیمه ایران» بسیار درخور تحسین بود. سازمان بازرسی در يك فرآیند سه ساله، پرونده بیمه ایران را مورد نظارت و بررسی قرار داد و در نهایت در سال جاری، بازرسان سازمان به جعل اسناد، تغییر گزارش‌ها در اسناد مالی بیمه و تصرف در وجوه و اموالی که از بیمه به عنوان خسارت اخذ می گردید، پی بردند. بدین ترتیب گزارش سازمان بازرسی همراه با دلایل و مدارك مربوطه، به دادسرای عمومی و انقلاب تهران ارسال گردید و با صدور کیفرخواست مبنی بر مشارکت در اختلاس، معاونت در اختلاس توأم با تشکیل شبکه چند نفره به واسطه همکاری با کارمندان بیمه، وصول وجه چك‌های ناشی از اختلاس شرکت بیمه و تحصیل مال نامشروع از محل وجوه چك‌های مذکور، پرونده در شعبه ۷۶ دادگاه کیفری استان تهران مورد پیگیری قرار گرفت.

نظارت سازمان بازرسی بر پرونده تالارهای بین المللی کیش

پرونده تالارهای بین المللی کیش نیز از جمله پرونده‌های جاری در مراجع قضایی

۱ ماده ۶۰ آیین نامه اجرایی قانون تشکیل سازمان بازرسی کل کشور

۲ اصل ۱۵۹ قانون اساسی ایران

۳ بند ۲ ماده ۲ قانون تشکیل سازمان بازرسی کل کشور

صالح می باشد که با شکایت و ارسال گزارش سازمان بازرسی به جریان افتاده. پس از اینکه میزبانی برگزاری اجلاس سران کشورهای غیر متعهد در سال ۲۰۱۲ به جمهوری اسلامی ایران رسید، جزیره کیش به عنوان میزبان اجلاس مذکور معرفی گردید، و مقرر شد تالارهای بین المللی از جمله سالن بین المللی اجلاس سران غیر متعهد، با همکاری سازمان میراث فرهنگی و مرکز امور مناطق آزاد و ویژه اقتصادی، در این منطقه احداث گردد.

سازمان بازرسی کل کشور معتقد بود که در ارتباط با واگذاری پروژه به یکی از شرکت های مربوطه، تشریفات قانونی لازم صورت نگرفته و حداقل يك سوم مبلغ پرداخت شده، بیش از نیاز شرکت برای احداث تالارهای بین المللی کیش بوده است. همچنین سازمان بازرسی اعتقاد داشت نرخی که جهت خرید و فروش يك قطعه زمین بزرگ در کیش اعلام گردیده است واقعی نمی باشد. با عنایت به اینکه عدم رعایت مقررات قانون برگزاری مناقصات و نیز فروش قطعه زمین با قیمت غیر واقعی، تخلف آشکار از قوانین محسوب می گردد. سازمان بازرسی کل کشور نسبت به نوع قرارداد واگذاری، برآورد قیمت، نحوه واگذاری، اخذ دیون و اقساط، اشکالات مبنایی داشت و از این رو گزارش خود را همراه با ادله و مدارک مربوطه به مرجع قضایی صالح ارسال نمود.^۳

۴-۴. ارتباط سازمان بازرسی با دادستان

در مواردی که گزارش بازرسی متضمن اعلام وقوع جرمی باشد، چنانچه جرم تحقق یافته، منتهی به خسارت به اموال دولتی و حقوق عمومی و تضییع آنها شده باشد، در این صورت دادستان ضمن تعقیب کیفری متهم یا متهمان در دادگاه صالح در صورت احراز ورود خسارت و ضرر و زیان، رأساً جبران آن را بدون پرداخت هزینه دادرسی از دادگاه درخواست می نماید.^۴ دادستان در اجرای وظایف قانونی خود قبل از اظهار نظر نسبت به قراردادی منع یا موقوفی تعقیب در مرحله دادسرا، گزارش بازرسی و دلایل و مستندات آن را مورد دقت قرار داده و نظر سازمان را تحصیل و سپس تصمیم مقتضی اتخاذ می نماید.^۵ چنانچه در مواردی رأی مراجع قضایی مبنی بر برائت، منع و یا موقوفی تعقیب و یا مغایر با قانون باشد، سازمان قبل از انقضای مهلت قانونی، دلایل و مستندات مخدوش بودن رأی را به دادستان جهت اقدام قانونی مبنی بر تقاضای تجدیدنظر اعلام می نماید.^۶

۱ اجلاس سران کشورهای غیر متعهد قرار است شهریور سال ۱۳۹۱ با حضور ۱۱ کشور در ایران برگزار گردد. با عنایت به اینکه سالن اجلاس سران تهران ظرفیت استقبال از ۴۰ الی ۶۰ کشور را داراست، طی تفاهم نامه ای تولید اجرایی این امر از سوی وزارت مسکن و شهرسازی به سازمان منطقه آزاد کیش واگذار گردید. در این راستا زمینی با وسعت حدوداً ۲۰ هکتار در اختیار این مجموعه قرار گرفت تا تالاری با مساحت ۳۶ هزار متر مربع جهت برگزاری همایش، هتل ۵ ستاره جهت اسکان سران کشورهای غیر متعهد و ساختمان های متعدد به منظور استقرار واحدهای خدماتی، حفاظتی، امنیتی، پزشکی و آتش نشانی ساخته شود. البته به جهت ایرادات سازمان بازرسی کل کشور در ارتباط با واگذاری پروژه بین المللی کیش و نیز عدم استقبال بخش خصوصی در نهایت استان اصفهان به عنوان میزبان برگزاری اجلاس سران کشورهای غیر متعهد معرفی گردید.

2 <http://www.gio.ir/?view=20&nu=1756>

۳ تبصره ۱ ماده ۲ قانون تشکیل سازمان بازرسی کل کشور

۴ ماده ۴۵ آیین نامه اجرایی قانون تشکیل سازمان بازرسی کل کشور

۵ ماده ۷۷ آیین نامه اجرایی قانون تشکیل سازمان بازرسی کل کشور

۴-۵-۲. ارتباط سازمان بازرسی کل کشور با دیوان عالی کشور

دیوان عالی کشور، عالی‌ترین مرجع قضایی است که وظیفه‌ی نظارت بر اجرای صحیح قوانین در محاکم و ایجاد وحدت رویه قضایی را بر عهده دارد. علاوه بر این، برابر بند ۱۰ اصل یکصد و ده قانون اساسی، صلاحیت رسیدگی به تخلفات رییس جمهور از وظایف قانونی را نیز دارد. مطابق ماده ۱۹ قانون تعیین حدود وظایف و اختیارات و مسئولیت‌های ریاست جمهوری مصوب ۱۳۶۵ «رسیدگی به اتهامات مربوط به تخلفات در رابطه با وظایف و اختیارات رییس جمهور در صلاحیت دیوان عالی کشور است». بدین ترتیب دیوان عالی کشور، بر اساس صلاحیت‌های ذاتی خود وارد ماهیت دعوا شده و در صورت صدور حکم مبنی بر تخلف رییس جمهور از وظایف قانونی اش، رهبری می‌تواند با در نظر گرفتن مصالح کشور وی را عزل کند.

در این خصوص، گزارشات و اعلامات سازمان بازرسی کل کشور به مراجع صالح قضایی، از جمله دیوان عالی کشور در رابطه با جرایم و تخلفات صورت گرفته می‌تواند حایز اهمیت باشد. در واقع از آنجا که مطابق اصل یکصد و هفتاد و چهارم قانون اساسی، سازمان بازرسی وظیفه نظارت بر اجرای صحیح قوانین و حسن جریان امور در دستگاه‌های اداری کشور را بر عهده دارد، گزارشات بازرسان سازمان، در اعلام تخلفات و سوء جریان‌های اداری و مالی دولت، می‌تواند به دیوان عالی کشور در گردآوری ادله کافی در خصوص محاکمه رییس جمهور به جهت تخلف از وظایف قانونی کمک شایانی کند. در ادامه به دو مورد از تخلفات اخیر رییس جمهور ایران (در سال ۱۳۹۰) از حدود وظایف و اختیارات قانونی که به تذکرات سازمان بازرسی منتج گردید اشاره می‌شود:

نظارت سازمان بازرسی کل کشور بر نحوه تشکیل وزارتخانه ورزش و جوانان

در سال ۸۷، بحث تشکیل وزارت ورزش و جوانان، توسط عده‌ای از نمایندگان مجلس شورای اسلامی کلید خورد. نمایندگان امضاءکننده این طرح، مهم‌ترین علت تشکیل وزارتخانه ورزش و جوانان را، افزایش نظارت مجلس و پاسخ‌گو بودن وزیر آن در برابر نمایندگان عنوان می‌کردند. سرانجام در تاریخ هشتم دی ماه سال ۱۳۸۹ کلیات این طرح به تصویب رسید و در سیزدهم همان ماه، با ادغام سازمان‌های تربیت بدنی و ملی جوانان و تبدیل آن به وزارت ورزش و جوانان موافقت گردید و جزئیات این طرح به تصویب نمایندگان مجلس رسید. متعاقباً مصوبه مجلس به شورای نگهبان ارسال گردید که با وجود مخالفت‌هایی در این رابطه، در تاریخ ۲۹ دی ماه ۸۹، شورای نگهبان نیز طرح تبدیل سازمان‌های تربیت بدنی و ملی جوانان به وزارت ورزش و جوانان را مغایر با موازین شرع و قانون اساسی ندانست و آن را تایید کرد؛ لذا این طرح به قانون تبدیل گردید. بعد از نهایی شدن این قانون، نمایندگان خواستار تسریع در تشکیل وزارت ورزش و جوانان گردیدند و عدم معرفی وزیر از سوی رییس جمهوری را خلاف قانون تلقی نمودند.

پس از اصرار تخلف صورت گرفته از سوی دولت در خصوص تأخیر در معرفی وزیر پیشنهادی به مجلس شورای اسلامی، سازمان بازرسی کل کشور در راستای

انجام یکی از مهم‌ترین وظایف قانونی خود - که همانا نظارت بر حسن اجرای قوانین می‌باشد - وارد عمل گردید و تذکرات متعددی را به قوه مجریه داد. سازمان بازرسی معتقد بود که مهلت سه ماهه رئیس جمهور برای معرفی وزیر پیشنهادی به مجلس شورای اسلامی به پایان رسیده است و کلیه اقدامات صورت گرفته از سوی سازمان‌های تربیت بدنی و ملی جوانان از جمله اقدامات اداری، هر نوع تصرف در بودجه اختصاص یافته به سازمان‌های فوق الذکر و ... باطل و محل اشکال قانونی است. چرا که از تاریخ تشکیل وزارت ورزش و جوانان (انتشار در روزنامه رسمی کشور) سازمان‌های تربیت بدنی و ملی جوانان به لحاظ قانونی منحل شده تلقی می‌گشتند. این در حالی بود که حتی دیوان محاسبات کل کشور نیز نظر سازمان بازرسی کل کشور مبنی بر غیر قانونی بودن تمامی فعالیت‌های سازمان‌های تربیت بدنی و ملی جوانان پس از تشکیل وزارت ورزش و جوانان را تأیید می‌نمود.^۱

بر این اساس بود که سازمان بازرسی کل کشور، گزارش تخلفات صورت گرفته از سوی قوه مجریه را از بابت تصرفات غیر قانونی صورت پذیرفته، به دادسرای تهران و به جهت لغو تصمیمات اداری اتخاذ شده در مدت مذکور، به دیوان عدالت اداری ارسال نمود.^۲

نظارت سازمان بازرسی کل کشور بر ادغام وزارتخانه‌ها

هیأت وزیران طی مصوبه ای^۳، در راستای قانون برنامه پنجساله پنجم توسعه جمهوری اسلامی ایران مصوب ۱۳۸۹، وزارتخانه‌های راه و ترابری با مسکن، نیرو با نفت، صنایع و معادن با بازرگانی، و وزارت رفاه با کار و امور اجتماعی را ادغام نمود تا بر این اساس، تمامی امکانات، تجهیزات، اموال، و نیروی انسانی آنها به وزارتخانه‌های جدید منتقل گردند. پس از تصویب مصوبه مذکور در جلسه دولت، بلافاصله هیأت وزیران اقدام به «ابلاغ» آن به وزارتخانه‌های مربوطه جهت اجرای آن نمود.

اما سازمان بازرسی کل کشور ادغام وزارتخانه‌های مربوطه را خلاف «حسن جریان امور» تشخیص داد. در واقع استدلال سازمان حول این محور بود که حتی اگر بر فرض، اشکالی به لحاظ قانونی بر تصمیم و ابلاغ مصوبه هیأت وزیران - مبنی بر ادغام وزارتخانه‌های مربوطه - مترتب نباشد، لیکن باز هم جریان امور اداری کشور در این خصوص بخوبی تدبیر و تنظیم نگردیده است. چرا که طبق قانون برنامه پنجساله توسعه، به دولت برای این منظور مهلتی دو ساله داده شده بود. بنابراین می‌بایست این امر با مطالعات کارشناسی دقیق و در زمانی مناسب صورت می‌پذیرفت، تا هشت وزارتخانه زیر بنایی کشور در سال جهاد اقتصادی (سال ۱۳۹۰) با دوره فترت مواجه نگردند.

سازمان بازرسی کل کشور انتخاب وزارتخانه‌های مربوطه جهت ادغام با یکدیگر را نیز

1 <http://www.gio.ir/?view=20&nu=1682>

2 <http://www.khabaronline.ir/news-151700.aspx>

۳ در نهایت پس از پیگیری‌های مکرر سازمان بازرسی کل کشور، رئیس جمهوری در تاریخ ۲۴ خرداد سال ۱۳۹۰، اقدام به معرفی وزیر پیشنهادی جهت تصدی وزارتخانه ورزش و جوانان، به مجلس شورای اسلامی نمود.

۴ مصوبه شماره ۴۶۵۴/۳۳۵/۸۴ مورخه ۱۳۹۰/۱۲/۱۸ هیأت وزیران جمهوری اسلامی ایران

خلاف حسن جریان امور تلقی کرده و برخی از آنها را ادغام‌ناپذیر برشمرد. همچنین سازمان بازرسی به دولت پیشنهاد نمود که چنانچه اجرای ماده پنجاه و سوم قانون برنامه پنجم توسعه در خصوص ادغام وزارتخانه‌ها را موجب اختلال یا بی‌نظمی در امور کشور تشخیص می‌دهد، پیشنهاد اصلاح ماده مربوطه را به مجلس شورای اسلامی بدهد.^۱

بنابراین همان گونه که ملاحظه می‌گردد ابلاغ تصمیم کارشناسی نشده به دستگاه‌های اداری و عدم درک صحیح از شرایط کنونی کشور در سال جهاد اقتصادی که منجر به انتخاب نه چندان مناسب برخی از وزارتخانه‌ها به منظور ادغام یا یکدیگر گردید، از جمله اشکالات سازمان بازرسی از قوه مجریه می‌باشد که طبیعتاً می‌تواند در تشخیص کفایت و مدیریت رییس جمهور و میزان قانون‌پذیری وی مؤثر باشد.

۶-۴-۲. ارتباط سازمان بازرسی کل کشور با دیوان عدالت اداری

از آنجا که در بخش «نقش سازمان بازرسی کل کشور در سلسله مراتب هنجارهای حقوقی» به طور مفصل به ارتباط سازمان بازرسی با دیوان عدالت اداری پرداخته شد، لذا در این قسمت صرفاً به ذکر این نکته بسنده می‌کنیم که گزارشات سازمان بازرسی در ارتباط با آیین‌نامه، تصویب‌نامه، بخش‌نامه و دستورالعمل‌های صادره و همچنین شکایت اشخاص حقیقی و حقوقی غیر دولتی که حکایت از تشخیص تخلف در موارد فوق‌الذکر داشته باشد، جهت رسیدگی به طور فوق‌العاده و خارج از نوبت و صدور رأی به دیوان عدالت اداری ارسال می‌گردد.^۲

۷-۴-۲. حق اتخاذ برخی تصمیمات قضایی توسط بازرسی سازمان بازرسی کل کشور

حق درخواست تعلیق

چنانچه بازرسی یا هیأت بازرسی، در حین بازرسی و به منظور حسن انجام بازرسی یا حسن جریان امور در دستگاه نظارت‌شونده، تعلیق یک یا چند نفر از کارکنان را تا پایان بازرسی ضروری تشخیص دهد، می‌بایست با ذکر جهات و دلایل، درخواست تعلیق را از طریق سازمان بازرسی به وزیر یا رییس دستگاه مربوط اطلاع دهد. وزیر یا رییس دستگاه مربوطه نیز مکلف است ظرف مدت ۱۰ روز نسبت به تعلیق کارمند مورد نظر اقدام نماید. نکته حایز اهمیت این است که قانون‌گذار حق استتکاف از درخواست بازرسی سازمان را به بهانه مدلل نبودن درخواست یا عدم کفایت دلایل، از وزیر یا رییس دستگاه مربوط سلب نموده است.^۳

۱ قانون تشکیل دو وزارتخانه «تعاون، کار و رفاه اجتماعی» و «صنعت، معدن و تجارت» در جلسه علنی روز چهارشنبه مورخ ۱۳۹۰/۴/۸ به تصویب مجلس شورای اسلامی و در ادامه به تأیید شورای محترم نگهبان رسید. به موجب این قانون، از ادغام سه وزارتخانه تعاون، کار و امور اجتماعی و رفاه و تأمین اجتماعی و دو وزارتخانه صنایع و معادن و بازرگانی به ترتیب دو وزارتخانه تعاون، کار و رفاه اجتماعی و صنعت، معدن و تجارت تشکیل می‌شود و کلیه وظایف و اختیاراتی که طبق قوانین بر عهده وزارتخانه‌ها و وزیران یادشده بوده است به دو وزارتخانه جدید و وزیران آنها منتقل می‌شود.

۲ تبصره ۲ ماده ۲ قانون تشکیل سازمان بازرسی کل کشور

۳ ماده ۹ قانون تشکیل سازمان بازرسی کل کشور

حق صدور قرار تأمین غیر از بازداشت موقت

مطابق تبصره ۲ ماده ۵ قانون تشکیل سازمان بازرسی کل کشور: «رییس هیأت بازرسی و یا بازرس در صورتی که دارای پایه قضایی و ابلاغ خاص از رییس قوه قضاییه باشد، چنانچه در ضمن بازرسی به اموری برخورد نماید که بیم تباخی یا فرار متهم و یا از بین بردن دلایل و مدارک برود، می تواند تا پایان بازرسی برابر مقررات قانون آیین دادرسی نسبت به صدور قرار تأمین غیر از بازداشت موقت اتخاذ تصمیم نماید.»

البته چنانچه بازرس دارای پایه قضایی قرار بازداشت موقت را ضروری تشخیص دهد باید با پیشنهاد رییس هیأت و موافقت رییس دادگستری محل اقدام نماید. این قرار باید بلافاصله پس از تأیید با قید حق تجدیدنظر خواهی و مهلت آن به متهم ابلاغ شود.^۱

حق درخواست قرار بازداشت موقت

مطابق تبصره ۲ ماده ۵ قانون تشکیل سازمان بازرسی، چنانچه رییس هیأت و یا بازرسی که دارای پایه قضایی و ابلاغ خاص از رییس قوه قضاییه می باشد قرار بازداشت موقت را ضروری تشخیص دهد باید با پیشنهاد رییس هیأت و موافقت رییس دادگستری محل اقدام نماید. قرار بازداشت صادره بلافاصله پس از تأیید با قید حق تجدیدنظر خواهی و مهلت آن به متهم ابلاغ می شود.^۱

نظارت سازمان بازرسی کل کشور نسبت به اجرای شدن قوانین

یکی از اهداف نظارت سازمان بازرسی، بررسی این موضوع است که آیا قانون به شکل کامل و به نحو مطلوب در دستگاه های اداری اجرا می شود یا خیر. در ادامه به دو نمونه از نقش نظارتی سازمان نسبت به اجرایی شدن قوانین حاکم بر کشور اشاره می گردد.

۳-۱. نظارت سازمان بازرسی کل کشور بر قانون ممنوعیت تصدی پیش از يك شغل

سازمان بازرسی کل کشور در راستای بازرسی های برنامه ای خود، بررسی پرونده چند شغله های سازمان تربیت بدنی، کمیته ملی المپیک و نیز وزارت ارتباطات و فناوری اطلاعات

۱ تبصره ۲ ماده ۵ قانون تشکیل سازمان بازرسی کل کشور
۲ ماده ۳۶ آیین نامه اجرایی قانون تشکیل سازمان بازرسی کل کشور

را در دستور کار خود قرار داد. با توجه به اصل ۱۴۱ قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، هر شخصی می‌تواند تنها يك شغل دولتی را عهده‌دار شود.

در این راستا سازمان بازرسی کل کشور در سال ۱۳۸۹ برای ۲۳۱ نفر از افرادی که علاوه بر داشتن يك شغل دولتی، در فدراسیون‌ها و کمیته ملی المپیک نیز مشغول به خدمت بودند، نامه‌های جداگانه ای را ارسال و مقرر نمود تا ظرف مهلت معین شده اقدام به استعفا کنند. در غیر این صورت سازمان بازرسی پرونده‌ی اشخاصی را که استعفا ننموده‌اند، تحویل مراجع قضایی صالح خواهد داد. همچنین به سازمان تربیت بدنی اخطار داده شد که مجمع تمامی فدراسیون‌هایی که انتخابشان در سال ۸۹ به تعویق افتاده است می‌بایست در اسرع وقت برگزار گردد تا از بلا تکلیفی خارج گردند و رؤسای فدراسیون‌های ورزشی نیز از میان کسانی انتخاب شوند که تنها يك شغل داشته و از فرصت کافی جهت ساماندهی به امور ورزش مربوطه برخوردار باشند.^۱

۳-۲. نظارت سازمان بازرسی بر سیاست‌های کلی اصل ۴۴ قانون اساسی

نقطه عطف فعالیت‌های سازمان بازرسی در چند سال اخیر، اجرای فرمان هشت ماده‌ای رهبری در خصوص مبارزه با فساد اقتصادی، مالی و آسیب‌شناسی دستگاه‌ها و موضوعات مختلف به منظور پیشگیری از وقوع جرم و جریان‌های سوء اداری است. سازمان بازرسی می‌تواند از يك سو با اعمال نظارت بر مراحل «قبل» و «حین» وقوع اعمال دستگاه‌های اداری، مانند اعمال نظارت بر مزایده‌ها و مناقصه‌ها، سعی در پیشگیری از تحقق برخی جرایم و تخلفات داشته باشد و از سوی دیگر در صورت وقوع جرم یا تخلف، به اعلام آن به مراجع صالح قضایی بپردازد.

مجمع تشخیص مصلحت نظام نیز که وظیفه نظارت بر سیاست‌های کلی نظام را بر عهده دارد،^۲ مطابق مقررات نظارت و بازرسی مصوب آذر ماه ۱۳۸۴، حضور دستگاه‌های بازرسی کشور در نظارت بر حسن اجرای سیاست‌های کلی اصل ۴۴ قانون اساسی را مجاز شمرده است.^۳ از سوی دیگر، سازمان بازرسی کل کشور با عضویت در شورای عالی اجرای سیاست‌های کلی اصل ۴۴ قانون اساسی^۴ نقشی مؤثر در نظارت بر فرآیند قوانین و مقررات مرتبط با سیاست‌های کلی اصل مذکور، تصویب شاخص‌های اجرایی لازم برای تحقق اهداف سیاست‌های کلی اصل

1 <http://www.gio.ir/?view=20&nu=924>

۲ همان گونه که پیشتر مطرح گردید، نمایندگان مجلس برای برون رفت از این مشکل طرحی را تقدیم کمیسیون‌های فرهنگی و اجتماعی مجلس کردند که به موجب آن سازمان تربیت بدنی، کمیته ملی المپیک، فدراسیون‌ها، هیات‌ها و باشگاه‌های ورزشی مشمول قانون ممنوعیت تصدی بیش از يك شغل نمی‌گردیدند. اما این طرح به جهت مغایرت با اصل ۱۴۱ قانون اساسی از دستور کار مجلس خارج شد.

۳ در صدر ابلاغ سیاست‌های کلی اصل ۴۴ قانون اساسی از سوی رهبری، بر نظارت مجمع تشخیص مصلحت نظام بر اجرای سیاست‌های کلی تأکید شده و آمده است: «نظارت مجمع تشخیص مصلحت نظام بر حسن اجرای این سیاست‌ها با اتخاذ تدابیر لازم و همکاری دستگاه‌های مسئول و ارایه گزارش‌های نظارتی، هر سال در وقت معین مورد تأکید است.»

۴ ششگانه شهری، وحید، «نقش و جایگاه سازمان بازرسی کل کشور در اجرای سیاست‌های اصل ۴۴ قانون اساسی»، نشریه مجلس و پژوهش، سال ۱۳، شماره ۴، ۱۳۸۵، ص ۱۸۳.

۵ از مهم‌ترین افراد تشکیل دهنده ترکیب شورای عالی اجرای سیاست‌های کلی اصل ۴۴ قانون اساسی می‌توان به: (۱) رییس جمهور (۲) وزیر امور اقتصاد و دارایی (۳) دادستان کل کشور (۴) رییس سازمان بازرسی کل کشور (۵) رییس دیوان محاسبات کل کشور (۶) رییس بانک مرکزی (۷) وزیر دادگستری (۸) رییس سازمان صدا و سیما و (۹) رییس کل سازمان خصوصی‌سازی اشاره کرد.

۴۴ قانون اساسی به منظور اعمال نظارت دقیق بر اجرای آن‌ها و تدوین ساز و کارهای لازم جهت ایجاد شفافیت اقتصادی و جلوگیری از فساد اقتصادی و رانت خواری دارد.^۱

بدیهی است سازمان بازرسی کل کشور در راستای نظارت بر اجرای صحیح قوانین و حسن جریان امور، چنانچه در فرآیند نظارت بر قوانین و مقررات مربوط به سیاست‌های کلی اصل ۴۴ قانون اساسی، با وقوع جرایم یا تخلفات اداری، انضباطی و انتظامی در دستگاه‌ها و نهادهای تحت شمول نظارت خود مواجه گردد، موظف است گزارشات و اطلاعات خود را به مراجع صالح قضایی منعکس نموده و پیگیری لازم را تا حصول نتیجه به عمل آورد. مراجع رسیدگی کننده مکلفند به طور فوق العاده و خارج از نوبت رسیدگی کرده و ضمناً وقت رسیدگی و جهت حضور را به اطلاع سازمان بازرسی کل کشور برسانند.

نقش سازمان بازرسی کل کشور در تحقق و پیشبرد عنصر ماهوی حاکمیت قانون

حقوق بشر،^۲ مجموع حق‌های بنیادین و جهان‌شمولی^۳ است که هر فرد انسانی، به ما هو انسان و فارغ از رنگ، نژاد، زبان، ملیت، مذهب، سرزمین و... از آن‌ها برخوردار می‌گردد و طبیعتاً نباید تحت تأثیر اراده فرد در معاملات و روابط خصوصی و یا روابط دولت با فرد قرار گیرد. امروزه مقوله حقوق بشر پس از تصویب و لازم‌الاجرا شدن منشور ملل متحد،^۴ اعلامیه جهانی حقوق بشر،^۵ میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی،^۶ میثاق بین‌المللی حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی^۷ و... از جایگاه ویژه‌ای برخوردار گردیده است. قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران نیز در اصول مختلفی از جمله اصول بیستم الی سی و چهارم، بر هنجارهای حقوق بشری (امانند تساوی حقوق مردم، برابری در برابر قانون، حقوق زنان، حریم خصوصی، آزادی بیان و عقیده، آزادی احزاب و جمعیت‌ها، آزادی تشکیل اجتماعات و راه‌پیمایی‌ها، حق آموزش، حق مسکن، حق شغل، حق دادخواهی، اصل برائت، اصل قانونی بودن جرایم و مجازات‌ها، ممنوعیت شکنجه، ممنوعیت تفتیش عقاید، ممنوعیت هتك حرمت و...) تأکید داشته است.

۱ پنجمین نشست شورای عالی اجرای سیاست‌های کلی اصل ۴۴ قانون اساسی خرداد ماه ۱۳۹۰ به ریاست رئیس جمهور تشکیل گردید.

2 Human Rights
3 Universality

۴ منشور سازمان ملل متحد، مصوب ۱۹۴۵ میلادی

۵ اعلامیه جهانی حقوق بشر، مصوب ۱۹۴۸ میلادی

۶ میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی مصوب ۱۹۶۶ میلادی

۷ میثاق بین‌المللی حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی مصوب ۱۹۶۶ میلادی

۴-۱. ظرفیت‌های قانونی سازمان بازرسی در تحقق و پیشبرد هنجارهای حقوق بشری

سازمان بازرسی کل کشور علاوه بر وظایف و صلاحیت‌هایی که اصالتاً و بالذات به موجب اصل یکصد و هفتاد و چهارم قانون اساسی و قانون و آیین‌نامه تشکیل سازمان بازرسی داراست، به موجب عضویت در ستاد حقوق بشر قوه قضاییه و وظیفه نظارت بر اجرای صحیح قوانینی که مشتمل بر بیان حقوق و آزادی‌های عمومی است^۱ و نیز نظارت بر حسن جریان امور در دستگاه‌های اداری^۲، می‌تواند نقش کلیدی و مؤثری در حمایت از هنجارهای اخلاقی و فراحقوقی و جلوگیری از نقض حقوق بشر ایفاء نماید.

۴-۱-۱. عضویت سازمان بازرسی در ستاد حقوق بشر قوه قضاییه

به منظور حفظ حقوق شهروندان و برخورد با متجاوزین به این عرصه، در سال‌های اخیر علاوه بر دستگاه قضایی و دیگر مراجع عالی قضایی، نهادهای دیگری نیز در ارتباط با حقوق بشر در قوه قضاییه پیش بینی شده‌اند. از جمله «ستاد حقوق بشر» قوه قضاییه که سازمان بازرسی کل کشور از اعضای آن می‌باشد^۳.

ستاد حقوق بشر قوه قضاییه، نهادی است که بر اساس آیین‌نامه مورخ ۲۷ شهریور ۱۳۸۰ رییس قوه قضاییه تأسیس و آغاز به کار کرد. در ماده ۵ آیین‌نامه ستاد حقوق بشر، در یازده بند، وظایف و اختیارات ستاد مذکور بر شمرده شده اما در این قسمت سعی شده است تا به آن دسته از اختیارات ستاد حقوق بشر اشاره گردد که ارتباط بیشتری با کار ویژه سازمان بازرسی کل کشور داشته باشد. که ذیلاً بدان‌ها اشاره می‌گردد:

۱. بررسی مشکلات حقوقی، قضایی مرتبط با حقوق بشر اسلامی و ارائه راه‌حل‌های اجرایی و متناسب با قوانین جمهوری اسلامی ایران با تشکیل کمیته‌ای از صاحب‌نظران قوه قضاییه و دانشگاه.
۲. بررسی ادعاها و شکایاتی که از نظر قوانین جمهوری اسلامی ایران وارد تشخیص داده می‌شود و ارائه گزارش به رئیس قوه قضاییه جهت اتخاذ تصمیم لازم.
۳. ارائه گزارش به ریاست محترم قوه قضاییه در خصوص کاستی‌ها، نیازمندی‌ها و مشکلات متبلا به در عرصه داخلی و بین‌المللی و ارائه پیشنهاد و راه‌کارهای اجرایی برای بهبود و توسعه در ساز و کارهای مرتبط با حقوق بشر.
۴. تلاش در جهت همکاری و هماهنگی با سایر نهادهای حقوق بشری داخلی به منظور اتخاذ رویه‌ای واحد.
۵. اقدام لازم نسبت به سایر موارد مرتبط با حقوق بشر حسب ارجاع رئیس قوه قضاییه^۴.

۱ از جمله قانون احترام به آزادی‌های مشروع و حفظ حقوق شهروندی و دستورالعمل اجرایی بند ۱۵ آن
 ۲ از جمله وزارتخانه‌ها، مؤسسات و شرکت‌های دولتی، شهرداری‌ها، نهادهای انقلابی، کلاسترهای، بازداشتگاه‌ها، سازمان زندان‌ها
 و ...

۳ به موجب ماده ۲ آیین‌نامه ستاد حقوق بشر قوه قضاییه، اعضای اصلی ستاد مذکور عبارتند از: معاونت امور بین‌الملل قوه قضاییه، معاونت قضایی قوه قضاییه، معاونت اطلاع‌رسانی و امور اجتماعی قوه قضاییه، سخنگوی قوه قضاییه، دادگستری استان تهران، سازمان بازرسی کل کشور، سازمان زندان‌ها و اقدامات تأمینی و تربیتی کشور، مرکز دفتر مطالعات توسعه قضایی نماینده

رئیس دیوان عالی کشور و نماینده دادستان کل کشور
 ۴ منتشره در روزنامه رسمی شماره ۱۶۹۶ مورخ ۱۳۸۰/۷/۲۵.

۶. از آنجا که سازمان بازرسی با تجربیات نظارتی خود، با مشکلات حقوقی و قضایی مرتبط با حقوق بشر و جنس ادعاها و شکایات وارده در این خصوص و نیز کاستی‌ها و نیازمندی‌ها و مشکلات مبتلابه، آشنایی کارشناسانه‌ای دارد می‌تواند در انجام این وظایف کمک زیادی به ستاد حقوق بشر نماید.

۴-۱-۲. نظارت بر اجرای قوانین مشتمل بر حقوق و آزادی‌های عمومی

علاوه بر عضویت سازمان بازرسی کل کشور در ستاد حقوق بشر قوه قضاییه، این سازمان از طریق نظارت بر اجرای صحیح قوانینی که متضمن حقوق و آزادی‌های عمومی است می‌تواند نقشی بسزا در تحقق و پیشبرد هنجارهای حقوق بشری داشته باشد. از سوی دیگر سازمان بازرسی با استفاده از ابزارهای قانونی خاصی مانند بازرسی‌های مستمر، فوق العاده، موردی و نیز اعلام موارد تخلفات به مقامات ذی صلاح و یا ارسال گزارش به مراجع صالح قضایی، می‌تواند موارد نقض حقوق بشر در دستگاه‌های اداری را پیگیری نماید.

علاوه بر اعلامیه‌ها، کنوانسیون‌ها، معاهدات، میثاق‌های بین‌المللی و به طور کلی تمامی اسناد بین‌المللی که دولت ایران بدان‌ها پیوسته و در زمره حقوق داخلی ایران محسوب می‌گردد، می‌توان به برخی از قوانین مصوب جمهوری اسلامی ایران که در برگیرنده حقوق و آزادی‌های فردی و عمومی می‌باشند نیز اشاره کرد. از جمله قوانینی که می‌تواند مستمسک مناسبی برای بازرسی‌سازمان جهت نظارت بر رعایت هنجارهای حقوق بشری قرار گیرد، قانون احترام به حقوق و آزادی‌های شهروندی (مصوب ۱۳۸۲/۲/۱۵) و دستورالعمل اجرایی بند ۱۵ قانون احترام به آزادی‌های مشروع و حفظ حقوق شهروندی است که در تاریخ ۱۳۸۳/۸/۳۰ به تصویب رییس قوه قضاییه رسید.

نقش سازمان بازرسی کل کشور در حمایت از هنجارهای حقوق بشری

۵-۱. سازمان بازرسی کل کشور و حقوق متهم

در ماده ۱۴ میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی که دولت ایران با تصویب قوه مقننه در تاریخ ۱۳۵۴/۲/۱۷ به آن پیوسته است حقوق متهمان صراحتاً بیان شده است. قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران نیز در اصول ۲۲، ۲۵، ۲۷، ۲۸، ۲۹ به موارد مهمی از حقوق متهم اشاره کرده است که به ترتیب اصول یاد شده عبارتند از:

۱. منع دستگیری خودسرانه، تفهیم اتهام کتبی بلافاصله پس از بازداشت و ارسال

- پرونده مقدماتی ظرف حداکثر ۲۴ ساعت نزد مقام قضایی صالح.
۲. حق برخورداری از معاضدت وکیل در مرحله دادگاه.
 ۳. برخورداری از اصل برائت.
 ۴. منع شکنجه برای گرفتن اقرار و فاقد ارزش و اعتبار بودن چنین اقراری.
 ۵. برخورد انسانی و منع هتک حرمت و حیثیت متهمی که دستگیر یا بازداشت شده است.

سازمان بازرسی کل کشور از دو طریق نسبت به رعایت حقوق متهمین در جامعه نظارت می‌کند. از یک سو بر اساس حق نظارت قوه قضاییه نسبت به حسن جریان امور و اجرای صحیح قوانین در دستگاه‌های اداری که به موجب قانون اساسی به سازمان بازرسی سپرده شده است بر دستگاه‌های قضایی اعم از دادگاه‌ها و دادرهای کشور (آرای قطعی صادره^۱)، نیروی انتظامی، کلاذتری‌ها، سازمان زندانها و... حق بازرسی و نظارت دارد. به عبارت دیگر سازمان بازرسی بر اساس وظایف محوله ی قانونی خود، بر اجرا شدن قوانین، اعلامیه‌ها و میثاق‌های بین‌المللی^۲ که ناظر بر حقوق متهمین می‌باشند، نظارت کرده و در صورت برخورد با تخلف یا وقوع جرمی که مبتنی بر نقض یا نادیده گرفتن حقوق متهمین در مراجع فوق‌الذکر باشد، نسبت به اعلام گزارش به مراجع صالح اقدام خواهد نمود.

از سوی دیگر در قانون و آیین‌نامه‌ی اجرایی قانون تشکیل سازمان بازرسی کل کشور نیز با مواردی مواجه می‌گردیم که حاکی از تکلیف بازرسی و مسئولین سازمان بر رعایت حقوق متهمین یا افراد تحت بازرسی است. از جمله در ماده ی ۲۳ آیین‌نامه‌ی اجرایی قانون تشکیل سازمان بازرسی که ناظر بر «تفهیم اتهام» به متهم و «حقوق دفاعی» وی می‌باشد. مطابق این ماده، هرگاه در پایان بازرسی دلایل و مدارکی به دست آید که فرد یا افرادی را در مظان ارتکاب جرم، تخلف و یا سوء جریان اداری قرار دهد، موضوع، با ذکر دلایل و مدارک می‌بایست به فرد یا افراد مذکور تفهیم شود و دفاعیات آنان نیز به نحور حضوری و یا مکاتبه‌ای همراه با تعیین مهلت مناسب جهت دفاع اخذ گردد.

همچنین بازرسی سازمان مکلف شده‌اند که در استماع دفاعیات و جمع‌آوری اطلاعات، شئون افراد و کلیه اصول اخلاقی و حرفه‌ای سازمان را رعایت کنند و از طرح سؤالات تلقینی، اکراه، اجبار و اغفال افراد خودداری کنند^۳. در پایان نیز چنانچه درج توضیحات و دفاعیات در گزارش سازمان لازم باشد، باید عین مطالب یا مفاد آن با رعایت امانتداری منعکس شود^۴.

۱ رأی اعم از حکم و قرار است.

۲ ماده ۶۰ آیین‌نامه اجرایی قانون تشکیل سازمان بازرسی

۳ منظور معاهداتی است که جمهوری اسلامی ایران بدان‌ها پیوسته و در واقع بخشی از حقوق داخلی محسوب می‌گردد.

۴ تبصره ۲ ماده ۲۳ آیین‌نامه اجرایی قانون تشکیل سازمان بازرسی کل کشور

۵ تبصره ۴ ماده ۲۳ آیین‌نامه اجرایی قانون تشکیل سازمان بازرسی کل کشور

۵-۲. سازمان بازرسی و حقوق و آزادی‌های افراد در اداره امور کشور

انتخابات

اگرچه براساس قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، برگزاری انتخابات به عهده وزارت کشور و نهاد ناظر بر انتخابات، شورای نگهبان است؛ اما بازرسان سازمان بازرسی کل کشور نیز مطابق اصل یکصد و هفتاد و چهارم قانون اساسی، بر اجرای قوانین انتخاباتی و حسن جریان امور انتخابات نظارت خواهند داشت. بر این اساس، نظارت بر نهادهای برگزارکننده انتخابات از جمله وزارت کشور، فرمانداری‌ها، بخش‌داری‌ها، نظارت بر شعبه‌های سیار، توزیع برگه‌های رأی و مهرهای انتخاباتی و نظارت بر استفاده از اموال و امکانات دولتی له یا علیه نامزدهای انتخابی، از جمله وظایف و اختیارات سازمان بازرسی در امر نظارت بر انتخابات می‌باشد. بدین ترتیب چنانچه اعمال نظارت سازمان بازرسی منجر به کشف سوء جریان، نقض قوانین و مقررات و یا وقوع جرمی در امر انتخابات گردد، گزارش آن از طریق معاونت نظارت و بازرسی امور سیاسی و قضایی به مراجع صالح قضایی ارسال می‌شود.^۱

حق مشارکت همگانی

همان‌طور که افراد، با بهره‌گیری از توانایی‌های فردی خود، زندگی خویش را سر و سامان می‌بخشند، کیفیت زندگی اجتماعی نیز می‌تواند با مسئولیت و مشارکت همگانی افراد مردم افزایش یابد. از این رو به مقوله نظارت همگانی نیز می‌توان به عنوان جنبه‌ای از حق مشارکت شهروندان اشاره نمود. در واقع نظارت همگانی، ارزیابی شهروندان از فرآیند سیاست‌گذاری، برنامه‌ریزی و اجرا در در جامعه مدنی است. قانون‌گذار اساسی جمهوری اسلامی ایران با درک صحیح از اهمیت مشارکت و نظارت همگانی در اداره جامعه، در اصول مختلفی از جمله اصول ۲، ۶، ۷، ۸، ۲۹ و ۱۰۸ بدان اشاره نموده است.

نقش سازمان بازرسی در پیشبرد این حق از دو طریق برجسته می‌گردد. اولاً: نظارت بر اعمال حق مشارکت همگانی توسط مردم (که پیشتر توضیح داده شد) و ثانیاً: استفاده سازمان بازرسی از ظرفیت‌های نهادهای حاصل از مشارکت مدنی (NGO). به همین منظور سازمان بازرسی کل کشور در سال‌های اخیر بر بهره‌گیری از توان تشکلی‌های غیر دولتی و مردم‌نهاد و اشخاص واجد شرایط در بخش‌های علمی، تخصصی، صنفی و مردمی به منظور انجام وظایف محوله تأکید فراوانی داشته است. سازمان‌های مردم‌نهاد (NGOها) تشکلات غیر دولتی ایجاد شده توسط مردم می‌باشند که مطابق با قوانین جامعه به فعالیت‌های خیرخواهانه در راستای اهداف تعریف شده در اساسنامه‌های خود می‌پردازند.

۱ اصل ۹۹ قانون اساسی ایران

۲ رییس سازمان بازرسی کل کشور با صدور بخشنامه‌ای (موضوع ماده ۶۸ قانون انتخابات ریاست جمهوری) در خرداد ماه سال ۸۸ معاونین و مدیران کل مرکز و استان‌های سازمان بازرسی کل کشور را موظف کرد تا در حوزه وظایف و تکالیف قانونی و بدون ورود به حوزه صلاحیت ذاتی شورای نگهبان، بر دهمین دوره انتخابات ریاست‌جمهوری نظارت کنند. در این بخشنامه، بر ضرورت ارائه هشداری‌های پیشگیرانه، اعمال نظارت‌های لازم در خصوص استفاده از اموال و امکانات دولتی و عمومی له یا علیه نامزدهای دوره دهم انتخابات ریاست‌جمهوری، همکاری دستگاه‌های دولتی عمومی با مجریان برگزاری انتخابات، جلوگیری از بروز تخلفات و سوء جریانات و ... تأکید شده است. به نقل از: روزنامه دنیای اقتصاد، شماره ۱۸۰۶ به تاریخ ۸۸/۴/۸، صفحه ۸ (خبر).

بنابراین، سازمان بازرسی کل کشور می‌تواند از ظرفیت تشکلهای غیردولتی و مردم‌نهاد و افراد واجد شرایط، در حدود اختیارات قانونی در زمینه‌های مختلف از جمله در امر پیشگیری از وقوع جرم، جلوگیری از تضییع اموال عمومی و منابع طبیعی، حفظ محیط زیست و ارتقاء میزان سلامت نظام اداری و مقابله با فساد، توسعه فرهنگ قانون‌مداری و کسب اطلاعات و اخبار ارزیابی‌ها و پیشنهادهای بهره‌مند شود و از نیروهای متخصص و کارشناس تشکلهای مذکور در انجام برنامه‌های نظارت و بازرسی، انجام تحقیقات و مشاوره‌های تخصصی حسب مورد استفاده نماید. به منظور تحقق اهداف فوق، سازمان بازرسی می‌تواند با ایجاد واحدی در ساختار تشکیلاتی سازمان و تعیین شرح وظایف و نحوه تعامل تشکلهای و اشخاص واجد شرایط و همچنین ارتباط واحدهای استانی با تشکلهای غیردولتی و مردم‌نهاد و اشخاص نامبرده، و با کمک به تشکیل انجمن‌های حرفه‌ای و تخصصی نظارتی، زمینه را برای نظارت همگانی فراهم کند.

۵-۳. نقش سازمان بازرسی کل کشور در گسترش آزادی‌های فکری و بیان

آزادی مطبوعات

آزادی مطبوعات به عنوان زیرمجموعه آزادی‌های عقیده و بیان، از لوازم اصلی رشد فکری و گسترش حقوق و آزادی‌های عمومی در جامعه محسوب می‌گردد. قانون اساسی ایران نیز با بیان این مطلب که «نشریات و مطبوعات در بیان مطالب آزادند...» بر آزادی مطبوعات به عنوان یکی از حقوق اساسی ملت تأکید کرده است. در اجرای اصل مذکور، قانون مطبوعات مصوب ۱۳۶۴/۱۲/۲۲، قانون اصلاح قانون مطبوعات مصوب ۱۳۷۹/۱/۳۰ و دیگر اصلاحات آن مقرراتی را وضع نمودند.

از آنجا که مطابق قانون مطبوعات، تقاضای صدور امتیاز و اخذ پروانه‌ی نشریات از وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی به عمل می‌آید، سازمان بازرسی کل کشور می‌تواند مطابق بند ج ماده ۲ قانون تشکیل، چنانچه با تخلف، نارسایی‌ها و سوء جریانات اداری و مالی در حوزه مطبوعات، (از جمله اعمال فشارهای سیاسی بر مطبوعات یا در نظر گرفتن جناح‌بندی‌های سیاسی در اعطاء یا لغو امتیاز نشریات) در وزارتخانه مذکور مواجه گردد، به رییس جمهور گزارش دهد. از سوی دیگر چنانچه گزارش بازرسی سازمان متضمن اعلام وقوع جرمی باشد (مانند پرداخت رشوه جهت اخذ پروانه) سازمان موظف است يك نسخه از گزارش را با دلایل و مدارک برای تعقیب و مجازات مرتکب به مرجع قضایی صالح ارسال و موضوع را تا حصول نتیجه نهایی پیگیری کند.

وانگهی، بازرسی سازمان حق نظارت بر عملکرد هیأت نظارت بر مطبوعات^۱ و هیأت منصفه بر مطبوعات^۲ را نیز خواهند داشت. با عنایت به تأکید قانونگذار اساسی بر

۱ ماده ۶۴ آیین‌نامه اجرایی قانون تشکیل سازمان بازرسی کل کشور

۲ ماده ۸ قانون اصلاح قانون مطبوعات مصوب ۱۳۷۹/۱/۳۰

۳ موضوع ماده ۱۰ قانون مطبوعات مصوب ۱۳۷۹/۱/۳۰

۴ موضوع ماده ۳۶ قانون مطبوعات، مصوب ۱۳۷۹/۱/۳۰ و اصلاحی ۱۳۸۴/۵/۹

ضرورت حضور هیأت منصفه در رسیدگی به جرایم مطبوعاتی^۱ و اصرار قانون مطبوعات بر الزام به حضور هیأت مذکور در دادگاه‌ها^۲ و نیز احتمال نفوذ مقامات قدرت عمومی در دو هیأت مذکور به جهت دنبال کردن منافع سیاسی و حزبی، نقش نظارتی سازمان بازرسی در پیشگیری از وقوع تخلفات و ایجاد بستر لازم جهت گسترش حقوق مطبوعاتی و در نهایت توسعه آزادی بیان در جامعه مشخص می‌گردد.

حق دسترسی آزادانه به اطلاعات^۳

امروزه حق دسترسی آزادانه به اطلاعات به عنوان یکی از عناصر تحقق آزادی بیان، در زمره حقوق بنیادین بشری شمرده می‌شود. بویژه آنکه پیش‌فرض آزادی بیان، متضمن وجود مطالبی برای بیان کردن است. در حقیقت مادامی که موضوعی برای بیان کردن وجود نداشته باشد، آزادی بیان بی‌معناست.

در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، از بند دوم اصل سوم که مقرر می‌دارد: «بالا بردن سطح آگاهی‌های عمومی در همه زمینه‌ها با استفاده صحیح از مطبوعات و رسانه‌های گروهی و وسایل دیگر» و نیز بند ششم که «محو هر گونه استبداد و خودکامگی و انحصارطلبی» را وظیفه دولت دانسته، می‌توان توجه نویسندگان قانون اساسی را به موضوع آزادی بیان و دسترسی آزادانه به اطلاعات برداشت کرد.

در راستای اصل مذکور، قانون انتشار و دسترسی آزاد به اطلاعات، در مجلس شورای اسلامی در تاریخ ۱۳۸۷/۱۱/۱۶ تصویب گردید و در تاریخ ۱۳۸۸/۵/۳۱ از سوی مجمع تشخیص مصلحت نظام با الحاق یک تبصره ذیل ماده (۱۰)، موافق با مصلحت نظام تشخیص داده شد. مطابق قانون فوق‌الذکر، هر شخص ایرانی به جز مواردی که قانون منع نموده است، حق دسترسی به اطلاعات عمومی را دارد^۴. مؤسسات عمومی نیز مکلفند اطلاعات موضوع این قانون را در حداقل زمان ممکن و بدون تبعیض در دسترسی عموم قرار دهند^۵. علاوه بر این، اطلاعاتی که متضمن حق و تکلیف برای مردم است باید از طریق انتشار، اعلان عمومی و رسانه‌های همگانی به آگاهی مردم برسد^۶.

پرواضح است سازمان بازرسی کل کشور در راستای وظیفه نظارت بر حسن جریان امور و اجرای صحیح قوانین در دستگاه‌های اداری، از حق نظارت بر چگونگی اجرای قوانین و مقررات مربوط به دسترسی آزادانه شهروندان به اطلاعات و نیز نظارت بر مؤسسات و دستگاه‌هایی که طبق قانون موظف به ارائه اطلاعات می‌باشند، برخوردار است^۷. دسترسی آزادانه شهروندان به اطلاعات دستگاه‌های اداری و آگاه شدن آنها از حقوق و تکالیف قانونی خود، در تحقق اهداف کلی سازمان بازرسی بسیار حایز اهمیت است. در واقع کاهش رانت‌خواری (به جهت از بین رفتن اطلاعات محرمانه)، کاهش خطاهای

۱ اصل ۱۶۸ قانون اساسی ایران

۲ ماده ۱ قانون هیأت منصفه مصوب ۱۳۸۲/۱۲/۲۴

3 Freedom Of Information

۴ ماده ۲ قانون انتشار و دسترسی آزاد به اطلاعات

۵ ماده ۵ قانون انتشار و دسترسی آزاد به اطلاعات

۶ تبصره ماده ۵ قانون انتشار و دسترسی آزاد به اطلاعات

۷ مطابق تبصره ماده ۱۰ قانون انتشار و دسترسی آزاد به اطلاعات که از سوی مجمع تشخیص مصلحت نظام الحاق گردید، انتشار اطلاعات توسط دستگاه‌هایی که زیر نظر مستقیم رهبری هستند، منوط به عدم مخالفت ایشان می‌باشد.

دستگاه‌های عمومی و اداری (به دلیل شفافیت عملکرد) و افزایش مشارکت عمومی و نظارت شهروندان بر مقامات عمومی قدرت، از نتایج مستقیم انتشار اطلاعات و حق دسترسی آزادانه مردم به آنهاست.

از سوی دیگر، در قانون تشکیل سازمان بازرسی کل کشور نیز بر لزوم اطلاع رسانی و آگاهی بخشی عمومی از طریق رسانه‌های عمومی به منظور مقابله با فساد اداری تأکید شده است.^۱ بنابراین از یکسو نظارت بازرسی سازمان بر مؤسسه‌ای که طبق قانون موظف به انتشار اطلاعات هستند و از سوی دیگر تکلیف خود سازمان بر ضرورت اطلاع رسانی به شهروندان، در افزایش کارآمدی دستگاه‌های عمومی، کاهش دعاوی و اختلافات در محاکم اداری و نتیجتاً ارتقاء سلامت نظام اداری مؤثر است. بر این اساس به منظور اطلاع‌رسانی عمومی، «شورای مشورتی اطلاع‌رسانی» با رعایت بند «ه» ماده ۱۱ قانون تشکیل، به ریاست رئیس سازمان بازرسی و حضور مسئولان ذی‌ربط و افراد صاحب‌نظر در امر اطلاع‌رسانی تشکیل گردید.

۵-۵. سازمان بازرسی کل کشور و حق دادخواهی افراد

«تحقق حداکثری اندیشه حاکمیت قانون مستلزم شناسایی و عینیت بخشیدن به مفهوم عام حق دادخواهی است. به هر میزان که حق دسترسی به دادگاه مستقل و بی‌طرف محدود شود، به همان میزان به اندیشه حاکمیت قانون آسیب وارد خواهد آمد.» قانونگذار اساسی ایران در اصل سی و چهارم این حق را به رسمیت شناخته و صراحتاً مقرر می‌دارد: «دادخواهی حق مسلم هر فرد است و هر کس می‌تواند به منظور دادخواهی به دادگاه‌های صالح رجوع نماید. همه افراد ملت حق دارند اینگونه دادگاه‌ها را در دسترس داشته باشند و هیچ کس را نمی‌توان از دادگاهی که به موجب قانون حق مراجعه به آن را دارد منع کرد.»

مطابق ماده ۱۲ آیین‌نامه اجرایی قانون تشکیل، سازمان بازرسی می‌تواند به شکایات و اطلاعات اشخاص، در خصوص سوء جریان اداری و مالی و نقض قوانین و مقررات دستگاه‌های تحت شمول نظارت سازمان و نیز کارکنان آنها رسیدگی نماید. علاوه بر این، در صورتی که شکایت اشخاص حقیقی و حقوقی غیر دولتی به سازمان بازرسی، حاکی از تشخیص تخلف در ارتباط با آیین‌نامه، تصویب‌نامه، بخش‌نامه و دستورعمل‌های صادره از دستگاه‌های اداری باشد، گزارش آنها از طرف سازمان، جهت رسیدگی و صدور رأی به دیوان عدالت اداری ارسال می‌شود.

از مطالب فوق می‌توان چنین نتیجه گرفت که حق اعلام شکایت به سازمان بازرسی کل کشور - به عنوان پل ارتباطی میان شهروندان و مراجع صالح قضایی (دادگستری ها، دیوان عدالت اداری و ...) - ابزاری در جهت دست‌یابی شهروندان به دیگر حقوق خویش است. به عبارت دیگر، دسترسی افراد ملت به سازمان بازرسی، مقدمه واجب برآورده شدن حق دادخواهی آنان می‌باشد.

نقش کلیدی سازمان در تحقق حق دادخواهی شهروندان زمانی بیشتر مشخص می‌گردد که دربابیم حتی سازمان بازرسی، امکان شکایت «شفاهی» شهروندان از طریق پست، تلفن،

۱ بنده ماده ۱۱ قانون تشکیل سازمان بازرسی کل کشور
۲ گرجی، علی اکبر، پیشین، ص ۱۸۷

پایگاه‌های اینترنتی و اطلاع‌رسانی را نیز فراهم نموده است و به اعلاماتی که هویت اعلام کننده معلوم نیست اما به طور مدلل حاوی مسأله مهمی می‌باشد، در صورت لزوم رسیدگی خواهد کرد.

۵-۵. سازمان بازرسی کل کشور و حق حریم خصوصی^۲

در اعلامیه‌ها و کنوانسیون‌های متعدد بین‌المللی، موضوع دفاع از حریم خصوصی افراد مطرح شده است. به عنوان نمونه ماده ۱۲ اعلامیه جهانی حقوق بشر مقرر می‌دارد: «هیچ کس نباید در معرض مداخله خودسرانه در زندگی شخصی، خانواده، خانه یا مکاتبات خود قرار گیرد و یا این که شرف و آبروی او مورد تعرض قرار گیرد. هرکس حق دارد از حمایت قانون در برابر چنین مداخله‌ها و تعرضاتی برخوردار گردد.»

در مقررات داخلی، قانونگذار اساسی ایران در اصل بیست و دوم با بیان این مطلب که: «حیثیت، جان، مال، حقوق، مسکن و شغل اشخاص از تعرض مصون است...» بر حریم خصوصی افراد ملت تأکید کرده و حقوق را، مصداق حریم خصوصی معنوی و مسکن را، مصداق حریم خصوصی مادی تلقی کرده است.

سازمان بازرسی کل کشور با توجه به وظیفه نظارت بر حسن جریان امور و اجرای صحیح قوانین در دستگاه‌های اداری، می‌تواند بر روند و نحوه اجرای قوانین مرتبط با حوزه خصوصی در جامعه نظارت کرده و در صورت مشاهده تخلف در دستگاه‌های اداری در رابطه با نقض حریم خصوصی افراد، به اعلام و ارسال گزارش تخلف یا جرم به مقامات ذی‌صلاح و یا مراجع قضایی صالح بپردازد. در این خصوص علاوه بر اصول مصرح قانون اساسی و نیز اعلامیه‌ها و کنوانسیون‌هایی که با پیوستن دولت ایران بدان‌ها، بخشی از حقوق داخلی گردیده‌اند، قانون احترام به آزادی‌های مشروع و حفظ حقوق شهروندی مصوب ۱۳۸۲، و قانون مجازات اسلامی در ارتباط با هتك حرمت منازل و املاك^۳ و افشای اسرار شغلی نیز، می‌تواند مورد لحاظ بازرسی سازمان قرار گیرد. به عنوان نمونه، ماده ۶۴۸ قانون مجازات اسلامی به یکی از مصادیق معروف نقض حریم خصوصی یعنی افشای اسرار حرفه‌ای اشاره کرده و اشعار می‌دارد: «... و کلیه کسانی که به مناسبت شغل یا حرفه خود محرم اسرار می‌شوند، هرگاه در غیر از موارد قانونی، اسرار مردم را افشاء کنند به سه ماه و یک روز تا یک سال حبس و یا به یک میلیون و پانصد هزار تا شش میلیون ریال جزای نقدی محکوم می‌شوند.»

علاوه بر این، بازرسان سازمان بازرسی، خود نیز موظف می‌باشند نسبت به حفظ اطلاعات و داده‌های افراد و دستگاه‌های تحت شمول بازرسی کوشا بوده و از تعرض به حریم خصوصی آنها بپرهیزند. ماده ۴۴ آیین‌نامه اجرایی قانون تشکیل سازمان بازرسی در این خصوص مقرر می‌دارد: «عملکرد و رفتار بازرسان در محیط بازرسی، بایستی مبتنی بر اخلاق حرفه‌ای و از موضع قانون باشد و نباید در اموری که جنبه خصوصی دارد، مداخله نمایند.»

۵-۶. نقش سازمان بازرسی کل کشور در تحقق برابری و منع تبعیض

گسترش حقوق و آزادی‌های فردی در جامعه، متضمن برخورداری انسان‌ها از حقوق و

۱ ماده ۱۵ آیین‌نامه اجرایی قانون تشکیل سازمان بازرسی کل کشور

2 Right to Privacy

۳ مواد ۶۹۰ الی ۶۹۵ قانون مجازات اسلامی ایران

تکالیف یکسان می باشد. از این رو برای تحقق دموکراسی، برابری را اصل و آزادی را فرع می دانند. اصل برابری در حقوق بین الملل عمدتاً زیر مجموعه عنوان «عدم تبعیض»^۱ به کار گرفته شده است. اعلامیه ی جهانی حقوق بشر در دیباچه خود «حیثیت ذاتی کلیه اعضای خانواده بشری و حقوق یکسان و انتقال ناپذیر آنان» را «اساس آزادی، عدالت و صلح» در جهان می داند و سپس در ماده ی يك اعلام می دارد: «تمام افراد بشر ... از لحاظ حیثیت و حقوق با هم برابرند ...»

ماده ۲ این اعلامیه نیز اشعار می دارد: «هر کس می تواند بدون هیچگونه تمایز، خصوصاً از حیث نژاد، رنگ، جنس، مذهب، عقیده سیاسی یا هر عقیده دیگر و همچنین ملیت، وضع اجتماعی، ثروت، ولادت یا هر موقعیت دیگر، از تمام حقوق و کلیه آزادی های که در اعلامیه حاضر ذکر شده است، بهره مند گردد، به علاوه، هیچ تبعیضی به عمل نخواهد آمد که مبتنی بر وضع سیاسی، اداری و قضایی یا بین المللی کشور یا سرزمینی باشد که شخص به آن تعلق دارد.»

در حقوق داخلی، قانونگذار اساسی جمهوری اسلامی ایران در اصل نوزدهم بر ضرورت اصل برابری تأکید می کند و اعلام می دارد: «مردم ایران ... از حقوق مساوی برخوردارند ...» و بلافاصله در اصل بیستم اضافه می کند: «همه افراد ملت ... یکسان در حمایت قانون قرار دارند و از همه حقوق انسانی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی با رعایت موازین اسلامی برخوردارند.» به طور کلی از مؤلفه های اصل برابری می توان به برابری منزلت اقوام و قبایل، برابری منزلت زن و مرد و برابری افراد در حقوق و تکالیف اشاره نمود که مؤلفه آخر، خود به برابری در مقابل قانون، برابری در مقابل دادگاه، برابری در پرداخت مالیات، برابری در اشتغال به مشاغل، برابری در استفاده از امکانات آموزشی و ... تقسیم می گردد.^۲

با عنایت به حق نظارت سازمان بازرسی بر دستگاه های اداری نسبت به حسن جریان امور و اجرای صحیح قوانین، نقش سازمان مذکور در تحقق عدالت و برابری و پیشگیری از تبعیضات ناروا در سازمان ها و مؤسسات تحت شمول، بسیار حایز اهمیت است. به عنوان نمونه می توان از نظارت بازرسی سازمان بر پرداخت حقوق و مزایای یکسان و عادلانه به عموم کارکنان و رعایت بی طرفی در تصمیمات مربوط به گزینش، استخدام، ارتقاء و صدور احکام انضباطی و انتظامی (همچون تعلیق، انفصال و اخراج) علیه کارکنان دستگاه های اداری اشاره نمود. در این رابطه قانون مدیریت خدمات کشوری (مصوب ۱۳۸۶/۷/۸)، قانون استخدام کشوری (مصوب ۱۳۴۵/۳/۳۱) و قانون رسیدگی به تخلفات اداری (مصوب ۱۳۷۲/۹/۷) می تواند مورد توجه بازرسی سازمان قرار گیرد.

نتیجه گیری

حاکمیت قانون به عنوان یکی از مهم ترین ارکان حکمرانی خوب، از مؤلفه های اصلی ارزیابی حکومت های مردم سالار محسوب گردیده و در نهایت به استقرار نظم مطلوب در میان روابط شهروندان با هیأت حاکمه و نیز روابط شهروند با شهروند می انجامد. تحقق اندیشه حاکمیت قانون متضمن وجود عناصر شکلی و ماهوی خاصی است، برداشت شکلی

۱ کریمی علی، حقوق و آزادی های فردی، انتشارات روز، تهران، ۱۳۴۵

2 Non discrimination

۳ رك: هاشمی، محمد پیشین، صص ۲۳۰-۲۱۶.

از حاکمیت قانون بر سه مؤلفه تحدید قدرت، سلسله مراتب هنجاری و نظارت قضایی استوار است. در مفهوم ماهوی، بر این نکته تأکید می‌گردد که وجود عناصر شکلی، به تنهایی برای قانونمدار تلقی نمودن يك حکومت کفایت نکرده، بلکه ماهیت قوانین نیز می‌بایست مطابق با ارزش‌های اخلاقی و هنجارهای حقوق بشری باشد. بدیهی است تحقق عناصر شکلی و ماهوی فوق‌الذکر، مستلزم وجود نهادهایی است که کارویژه‌ی آنها نظارت و بازرسی است. قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران در همین راستا سازمان بازرسی کل کشور را به عنوان نهاد ناظر بر حسن جریان امور و اجرای صحیح قوانین در دستگاههای اداری تأسیس نموده است.

در ارتباط با ایده حاکمیت قانون و نهادهای اداری و اجرایی، آنچه که حایز اهمیت است، ماهیت تحدیدکننده قانون است. (تحدید قدرت) در این ارتباط سازمان بازرسی کل کشور به عنوان نهادی ناظر بر عملکرد دستگاه‌های اداری، توانایی محدودسازی قدرت اجرایی کشور از طریق جلوگیری از تجاوز دستگاه‌های از حدود صلاحیت قانونی را داراست. به عنوان نمونه سازمان بازرسی با برخورداری از «کمیسیون تطبیق مصوبات دستگاه‌های اداری با قانون» در مواردی که با خروج دستگاه‌های اداری کشور از حدود صلاحیت‌های قانونی مواجه می‌گردد، اقدام به اعلام تخلف و نارسایی‌ها به مقامات مافوق، و یا ارسال گزارش بازرسی جهت رسیدگی و صدور رأی به مراجع صالح قضایی نموده است. حضور رییس یا معاونین سازمان بازرسی در جلسات هیأت وزیران، در راستای انتقال آخرین برآوردهای سازمان از دستگاه‌های اداری کشور و جلوگیری از تصویب مقررات نامطلوب، و نیز ارائه تذکرات لازم از سوی سازمان بازرسی مبنی بر ضرورت تدوین مقررات دولتی مناسب در جهت حسن جریان امور، از دیگر اقداماتی نهاد نظارتی در تحدید قدرت قوه مجریه محسوب می‌گردد.

با عنایت به اینکه اعمال سازوکارهای مناسب به منظور «پیشگیری» از بروز جرایم، تخلفات و سوء جریانات اداری و مالی، مقدم بر «نظارت» بر دستگاههای اداری کشور است، لذا شایسته است قوانین و مقررات موضوعه کشور به گونه‌ای تدوین گردد که از ابتدا امکان بروز چنین مسایلی به حداقل رسد. در این ارتباط، قرارداد همکاری میان مجلس شورای اسلامی و سازمان بازرسی کل کشور در راستای اجرای «قانون تدوین و تنقیح قوانین و مقررات کشور» به امضاء رسیده است.

از سوی دیگر، نظارت سازمان بازرسی کل کشور بر امور اداری و مالی دادگستری و نیز تشخیص خلاف بین شرع بودن آرای قطعی صادره از مراجع قضایی از سوی بازرسان سازمان از جمله راهکارهای سازمان بازرسی در تحدید قدرت قوه قضاییه محسوب می‌گردد.

یکی از مؤلفه‌های اصلی اجرای صحیح قوانین در يك نظام حقوقی، عدم تعارض قواعد و هنجارهای حقوقی فرودست با قواعد و هنجارهای فرادست می‌باشد. از آنجا که یکی از وظایف سازمان سازمان بازرسی، نظارت بر حسن جریان امور و اجرای صحیح قوانین در دستگاه‌های اداری کشور است، لذا این سازمان می‌تواند نقش مؤثری را در نظارت بر رعایت سلسله مراتب هنجاری ایفاء نماید. البته بدیهی است تا هنگامی که در يك نظام حقوقی، جایگاه منابع قانون‌گذاری به نحو مطلوبی تبیین نگردد و اولویت بندی هنجارهای حقوقی فاقد شفافیت لازم باشد، کارشناسان و بازرسان سازمان نیز در تشخیص قوانین مافوق از مادون دچار تردید و تشکیک خواهند گردید. حتی بر فرض تشخیص صحیح و اعلام گزارش بازرسی به مقامات

و مراجع صالح قضایی، ممکن است مقامات و مسئولین دستگاه‌های اداری کشور با تمسک به مفاهیمی چون احکام ثانویه، آراء و فرامین رهبری، حفظ مصلحت نظام و ... به توجیه اقدامات غیرقانونی خویش بپردازند با سلسله مراتبی کردن ارزشهای دینی و شرعی و قربانی کردن قانون در پای آنها، مراجع صالح قضایی را مجاب به صدور حکم برائت نمایند. وانگهی ابهام در وجود مراجع تقنینی و اعتبار مصوبات آنها در نظام حقوقی ایران (مانند شورای عالی انقلاب فرهنگی، مجمع تشخیص مصلحت نظام و شورای عالی امنیت ملی) نیز، دشواری کارکردهای نظارتی سازمان بازرسی را مضاعف نموده است.

نظارت قضایی در مفهوم موسع آن، ریشه در مفهوم بنیادین حکومت قانون دارد و کارآمدترین روش جهت تضمین رعایت سلسله مراتب هنجاری می باشد. مطابق قانون تشکیل سازمان بازرسی و آیین‌نامه اجرایی آن، سازمان بازرسی کل کشور به عنوان یکی از نهادهای تابع قوه قضاییه با دادگاه‌های دادگستری کشور از طریق ارسال گزارش جرم ارتكابی به مراجع صالح قضایی و نظارت بر اجرایی شدن قوانین (مانند نظارت سازمان بازرسی بر قانون ممنوعیت تصدی بیش از يك شغل، یا نظارت بر سیاست‌های کلی اصل ۴۴ قانون اساسی) در ارتباط است. از سوی دیگر گزارشات بازرسان سازمان در اعلام تخلفات و سوء جریانات اداری و مالی دولت، می تواند دیوان عالی کشور را در گردآوری ادله کافی در خصوص محاکمه رییس جمهور به جهت تخلف از وظایف قانونی کمک شایانی کند. (مانند نظارت سازمان بازرسی بر نحوه تشکیل وزارتخانه ورزش و جوانان و یا بر نحوه ادغام وزارتخانه‌های کشور) وانگهی، بازرسی یا هیأت بازرسی سازمان بازرسی کل کشور، حق اتخاذ برخی تصمیمات قضایی از جمله: درخواست تعلیق، قرار تأمین و قرار بازداشت موقت (تحت شرایط خاصی) را داراست. هنگامی که فرآیند وضع قانون در يك جامعه، از مرحله شکلی و صرف تصویب در مرجع صالح فراتر می‌رود و میان قانون با ارزش‌های فراحقوقی و اخلاقی همچون عدالت و حقوق بنیادین بشر ملازمه برقرار شود، زمینه برای تحقق ایده حاکمیت قانون فراهم می‌گردد. سازمان بازرسی کل کشور با عضویت در ستاد حقوق بشر قوه قضاییه و وظیفه نظارت بر اجرای صحیح قوانینی که مشتمل بر بیان حقوق و آزادی‌های عمومی است و نیز حسن جریان امور در دستگاه‌های اداری، از ظرفیت‌های قانونی لازم در حمایت از هنجارهای حقوق بشر در جامعه برخوردار است. به عنوان نمونه می‌توان به نقش سازمان بازرسی در حمایت از حقوق متهمین، تضمین حقوق و آزادی‌های افراد در اداره امور کشور، گسترش آزادی‌های فکری و بیان تضمین حق دادخواهی افراد، حمایت از حق حریم خصوصی و پیشگیری از تبعیض میان شهروندان اشاره نمود.

کتابنامه

الف- فارسی

۱. کتاب‌ها

۱. احمدی گرجی، حسینعلی، گزارش نویسی تخصصی در نظارت و بازرسی، تهران، انتشارات پلک، چاپ کیمیا قلم، ۱۳۸۷.
۲. امامی، محمد و استوار سنگری، کورش، حقوق اداری - جلد اول: شامل مباحث حقوق اداری (۱) و (۲)، میزان، ویرایش دوم، چاپ سیزدهم، ۱۳۸۹.
۳. راسخ، محمد، نظارت و تعادل در نظام حقوق اساسی، انتشارات دراک، چاپ اول، پاییز ۱۳۸۸.
۴. شوالیه، ژاک، دولت قانونمند، ترجمه ی حمیدرضا ملک محمدی، تهران، نشر دادگستر، چاپ اول، ۱۳۸۷.
۵. قاضی شریعت پناهی، ابوالفضل، حقوق اساسی و نهادهای سیاسی، جلد اول، تهران، مؤسسه ی انتشارات و چاپ دانشگاه تهران، اسفند ۱۳۷۳.
۶. کاتوزیان، ناصر، حکومت قانون و جامعه مدنی، تهران، انتشارات دانشکده ی حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران، مرکز مطالعات حقوق بشر، چاپ اول، پاییز ۸۵.
۷. مرکز مالگیری، احمد، حاکمیت قانون، مفاهیم، مبانی و برداشت‌ها، انتشارات مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، چاپ دوم، زمستان ۱۳۸۵.
۸. ویژه، محمدرضا، مبانی نظری و ساختار دولت حقوقی، انتشارات جنگل، جاودانه، چاپ اول، ۱۳۹۰.
۹. هاشمی، محمد، حقوق اساسی جمهوری اسلامی ایران، جلد دوم، نشر دادگستر، چاپ یازدهم، ۱۳۸۵.
۱۰. هاشمی، محمد، حقوق بشر و آزادی‌های اساسی، نشر میزان، چاپ اول، پاییز ۱۳۸۴.

۲. مقاله‌ها

۱۱. امیر ارجمند، اردشیر، «کاووشی در برخی زوایای سیاست‌های کلی نظام در پرتو اصل حاکمیت قانون و جمهوریت»، فصلنامه راهبرد، شماره ۲۶، زمستان ۱۳۸۱.
۱۲. امینی، محمود رضا، «نظارت و کنترل در قانون اساسی»، فصلنامه نظارت، ارزیابی و بازرسی (ناب)، شماره ۱، تابستان ۱۳۸۴.
۱۳. پیش، لوران، «حاکمیت قانون در فرانسه»، ترجمه احمد مرکز مالگیری، نشریه مجلس و پژوهش، سال ۱۳، ش ۵، بهار ۱۳۸۴.
۱۴. راسخ، محمد، «تئوری حق و حقوق بشر بین المللی»، مجله تحقیقات حقوقی، شماره ۸۱، بهار - تابستان ۱۳۸۴.
۱۵. زارعی، محمد حسین، «تحلیلی از پیوند حقوق اداری و مدیریت دولتی بر پایه حاکمیت قانون»، نشریه مدیریت دولتی، (تهران، مرکز آموزش مدیریت دولتی)، شماره ۲۸، ۱۳۷۶.
۱۶. زارعی، محمد حسین، «حاکمیت قانون در اندیشه های سیاسی و حقوقی»، نشریه نامه مفید، شماره ۲۶، تابستان ۱۳۸۰.
۱۷. صداقتی، کیوان و امیر آفتابی، زهره، «تحدید حق دادخواهی دانشگاهیان توسط

شورای عالی انقلاب فرهنگی؟!»، مجله ی پژوهش‌های حقوقی، سال هشتم، شماره ۱۵، بهار-تابستان ۱۳۸۸.

۱۸. گرجی، علی اکبر، «حاکمیت قانون و محدودیت‌های حق دادخواهی در دیوان عدالت اداری»، نشریه حقوق اساسی، سال هفتم، شماره ۹، تابستان ۱۳۸۷.

۱۹. مهرگان، نادر و دیگران، «بررسی تأثیرات شاخص های حکمرانی خوب و شاخص های فساد بر رشد اقتصادی در کشورهای اسلامی»، فصلنامه ی دانش ارزیابی، سال اول، شماره ۲، پاییز ۱۳۸۸.

۲۰. ویژه، محمدرضا، «تأملی بر سلسله مراتب هنجارها در نظام حقوقی جمهوری اسلامی ایران»، فصلنامه راهبرد، سال هجدهم، شماره ۵۰، بهار ۸۸.

۲۱. هداوند، مهدی، «نظارت قضایی: تحلیل مفهومی، تحولات اساسی»، نشریه حقوق اساسی، سال هفتم، شماره ۹، تابستان ۱۳۸۷.

ب- لاتین

22. Ardant, Philippe, Institutions, politiques et droit constitutionnel, 19e. ed. Paris, LGDJ, 2007.

23. Cameron, Edwin, «Judicial Independence- A Substantive Component?» Available online at: <http://www.sabar.co.za/law-urnals/2010/december/2010-cember-vol023-no3-pp24-29>.

24. Cook, J.D, «Legislative Guide to Seperation of Powers», Legislative Service Bureau, December 2002; Available online at: <http://www.legis.State.ia.us>.

25. Cotterrell, Roger, Laws Community, London: Clarendon Press Oxford, 1994.

26. El-rufai, Nasir, «Due Process, Rule of Law and Impunity», 26 Aug 2011, Available online at: <http://www.thisdaylive.com/articles/due-process-rule-of-law-and-impunity/97132/>.

27. Goldsworthy, J, Legislative Sovereignty and the Rule of Law. In Ewing, K.D and Tomkins, A. (eds.), Sceptical Essays on Human Rights, Oxford: Oxford University Press, 2001.

28. Graham, John, «Principles for Good Governance in the 21 st», Policy Brief N. 15, Institute On Governance, August 2003.

29. Huq, Aziz, «Summary of Papers on Constitutional Court and Judicial Review», Center on International Cooperation, New York University, 2007.

30. Irvine, «Soverignty in Comparative Perspective: Constitution-alism in Britain America », New York University Law Review, Vol: 76:1, April 2001.

31. Neuman, M, *The Rule of Law: Politicizing Ethics*, Buligton: (Ash-gat New Critical Thinking in Philosophy), Pub Ltd, October 2002.

32. Petrova, Dimitrina. «Strengthening the Rule of Law in Building Democratic Societies», www.imadra.org/Genera/2002.

33. Rodin, M.J, «Reconsidering the Rule of Law», *BU Law Review*, 69, 1989, P.781; quoted in: Zywicki, T.J. «The Rule of Law, Freedom, and Prosperity», George Mason University School of Law and ICER, may 30, 2002; Available online at: <http://www.icer.com>.

34. Sellers, Mortimer, and Tomaszewski, Tadeusz, *The Rule of Law in Comparative Perspective (Ius Gentium: Comparative Perspectives on Law and Justice)*, Springer; 1st Edition. edition May 4, 2010.

